

**Kulturhistorisk
byggnadsinventering**
Holms socken, Melleruds kommun
2006

**Kulturhistorisk
byggnadsinventering**
Holms socken, Melleruds kommun
2006

Omslagsbild: Åsnebyn, Åsnebyn 1:11

Beställare: Bygg- och miljönämnden, Melleruds kommun

Handläggare: Charles Hörnstein, stadsarkitekt

Kartor, utskick: Kerstin Larsson, karttekniker

Fältarbete och rapportskrivning: Kristina Wallman, Melica

Tryck:

ISSN/ISBN:

Fjällgatan 3E terrassen, 413 17 Göteborg

Tel. 031-85 71 00, fax 031-14 22 75

www.melica.se

Inledning

Melica miljökonserter har, på uppdrag av Melleruds kommun, år 2006 genomfört en kulturhistorisk byggnadsinventering av Holms socken utanför Melleruds tätort. Inventeringsarbetet har huvudsakligen utförts under maj-juni.

Under inventeringen har samtliga fastigheter besökts, men endast de fastigheter som bedömts ha ett visst kulturhistoriskt värde har dokumenterats. Byggnaderna har fotograferats och uppgifter om byggnadsår, byggnadsteknik, färgsättning, takmaterial med mera har noterats. Ca 500 fastigheter har inventerats och ca 1000 fotografier tagits med digitalkamera. Inventeringsblanketter och fotografier finns arkiverade på Regionmuseum Västra Götaland i Vänersborg, med förhoppningen att de kan komma till nytta i museets arbete med att vårda och värna vårt gemensamma kulturarv.

Syftet med rapporten har varit att välja ut och beskriva de miljöer och byggnader i Holms socken som besitter ett särskilt kulturhistoriskt värde. Utgångspunkten har varit att ge en så representativ bild som möjligt av socknens bebyggelse. Målsättningen med rapporten är att öka kunskapen både hos myndigheter och invånare i området om socknens många kulturhistoriskt värdefulla miljöer och byggnader. Rapporten utgör också ett viktigt underlag i kommunens arbete med plan- och bygglovärenden.

Förhoppningen är att denna rapport kan bidra till ytterligare kunskap om Holms socken, som rymmer flera intressanta miljöer och byggnader. Kunskap och intresse för det byggda kulturarvet hos fastighetsägare och allmänhet är en förutsättning för att våra många intressanta byggnader skall finnas kvar till kommande generationer.

Göteborg, mars 2007

Kristina Wallman

Bebyggelseantikvarie

Innehåll

Inledning	5
Kulturhistoriskt värde, urvalskriterier	8
Karta över Holms socken	9
Sockenbeskrivning	10
Holms kyrka	12
Gårdar	13
1. Ingridbyn 1:9	13
2. Törsbyn, Törsbyn 1:43	14
3. Törsbyn 1:47	15
4. Törsbyn 1:19	16
5. Kleven, Törsbyn 1:15	17
6. Lilla Gatan, Lilla Gatan 1:7.....	18
7. Bockerud, Lilla Gatan 1:24.....	19
8. Fågeltorpet, Vedbyholm 1:3.....	20
9. Nybygget, Stigen 1:1	20
10. Torpane 1:12 och 1:40.....	21
11. Källeberg 1:32 och 1:20.....	22
12. Framnäs, Framnäs 1:1	23
13. Hökeberg, Hökeberg 1:6.....	24
14. Hökeberg, Hökeberg 1:8.....	25
15. Havden, Havden 1:1	26
16. Nordkärr, Nordkärr 3:3.....	27
17. Sadlemakarrud, Torp 1:41.....	28
18. Backmans, Östanå 1:31	29
19. Bergs säteri, Holms-Berg 1:25.....	30
20. Berget, Sunnanå 2:20	32
21. Luttorpet, Ängenäs 2:15.....	33
22. Östra Vässby, Vässby 2:33.....	34
23. Karlslund, Österråda 1:263.....	35
24. Gärdsrud 1:30 och 1:67	36
25. Läperud 2:1 och 2:2	37
26. Läperud 1:15	38
27. Åsnebyn 1:11	39
28. Stubberud, Kambol 1:36.....	41
29. Ödegården, Kambol 1:37 och 1:38	42
30. Ängen, Brunshult 2:10.....	43
31. Lilla Brunshult (Ödegården), Äckerud 6:5 och Brunshult 2:11	44
32. Stora Brunshult, Brunshult 1:26	45
33. Stora Brunshult, Brunshult 1:12	46
Verksamheter	47
34. Kraftstation, Ingridbyn 1:4	47
35. Köpmannehamn, Köpmannehamn 2:1	48
Miljöer	49
Sunnanå hamn	49
36. Sunnanå före detta stationshus, Sunnanå 1:2	50

37. Före detta sädesmagasin, Sunnanå 2:1.....	50
Långö	51
38. Åsen, Guttvik 8:1	52
39. Lundsberg, Guttvik 7:1	52
40. Lugnet, Guttvik 6:1.....	53
41. Oroa, Guttvik 4:1	53
Västra Vässby.....	54
42. Västra Vässby, Västra Vässby 3:8.....	55
43. Vässby, Vässby 3:2.....	56
44. Tapper, Västra Vässby 3:20.....	58
Sommarstugor	59
45. Guttvik 3:9 och 3:12.....	59
46. Björkliden, Snarstigen 1:3	60
Båthus och uthus.....	61
47. Erlandsrud 2:1 och Ängenäs 2:5.....	61
48. Ladugård, Täppan 1:11.....	62
49. Smedja, Täppan 1:15	63
Övriga hus	64
50. Före detta banvaktstuga, Bodalen, Guttvik 1:23	64
51. Snarstigen 1:4.....	65
52. Olofsgården, Nordkärr 3:27	66
53. Lilla Ängenäs, Ängenäs 1:9.....	67
Byggnadsvård	68
Boktips med mera	73
Byggnadsvårdsbidrag.....	74
Lagar till skydd för kulturmiljön	75
Plan- och bygglagen.....	75
Kulturminneslagen, lag (1988:950) om kulturminnen m. m.	75
Miljöbalken.....	77
Källor och litteratur.....	78

Kulturhistoriskt värde, urvalskriterier

Begreppet ”kulturhistoriskt värde” inbegriper ett antal olika och ofta samverkande aspekter, som kan tillmätas en byggnad eller en miljö. De kulturhistoriska värdena är kvalitativa, och som sådana ofta mer svårdefinierade än kvantitativa värden som ekonomiska värden eller nyttovärden. En byggnads eller en miljö kulturhistoriska värde kan bedömas utifrån två grundläggande kategorier: *kunskaps- eller dokumentationsvärden* och *upplevelsevärden*.

Kunskaps- eller dokumentationsvärden berättar om tiden då byggnaden eller miljön tillkom, om saker som samhällsutveckling, byggnadsskick, arkitektoniska ideal och näringslivets uppbyggnad. Genom bevarande av bebyggelsen ges kontinuitet, som underlättar förståelsen av vår historia.

Upplevelsevärden är de värden som ger betraktaren, eller den som brukar miljön, en upplevelse. Det kan handla om det visuella intrycket, med arkitektoniska eller konstnärliga uttryck, eller en harmonisk och enhetlig miljö som förmedlar något om sin historia. Tidens gång kan synliggöras genom en åldrad panels patina. Bebyggelsen kan också inneha stora identitets- och symbolvärden.

Andra aspekter av betydelse för bedömningen av en bebyggelses kulturhistoriska värde är *autenticitet*, det vill säga bebyggelsens ursprunglighet, och om bebyggelsen har ett *pedagogiskt värde*. Där handlar det om att bebyggelsen är tydligt avläsbar och förståelig. Av betydelse är också *sällsynthet* och *representativitet*, sett ur såväl lokalt, regionalt som nationellt perspektiv.

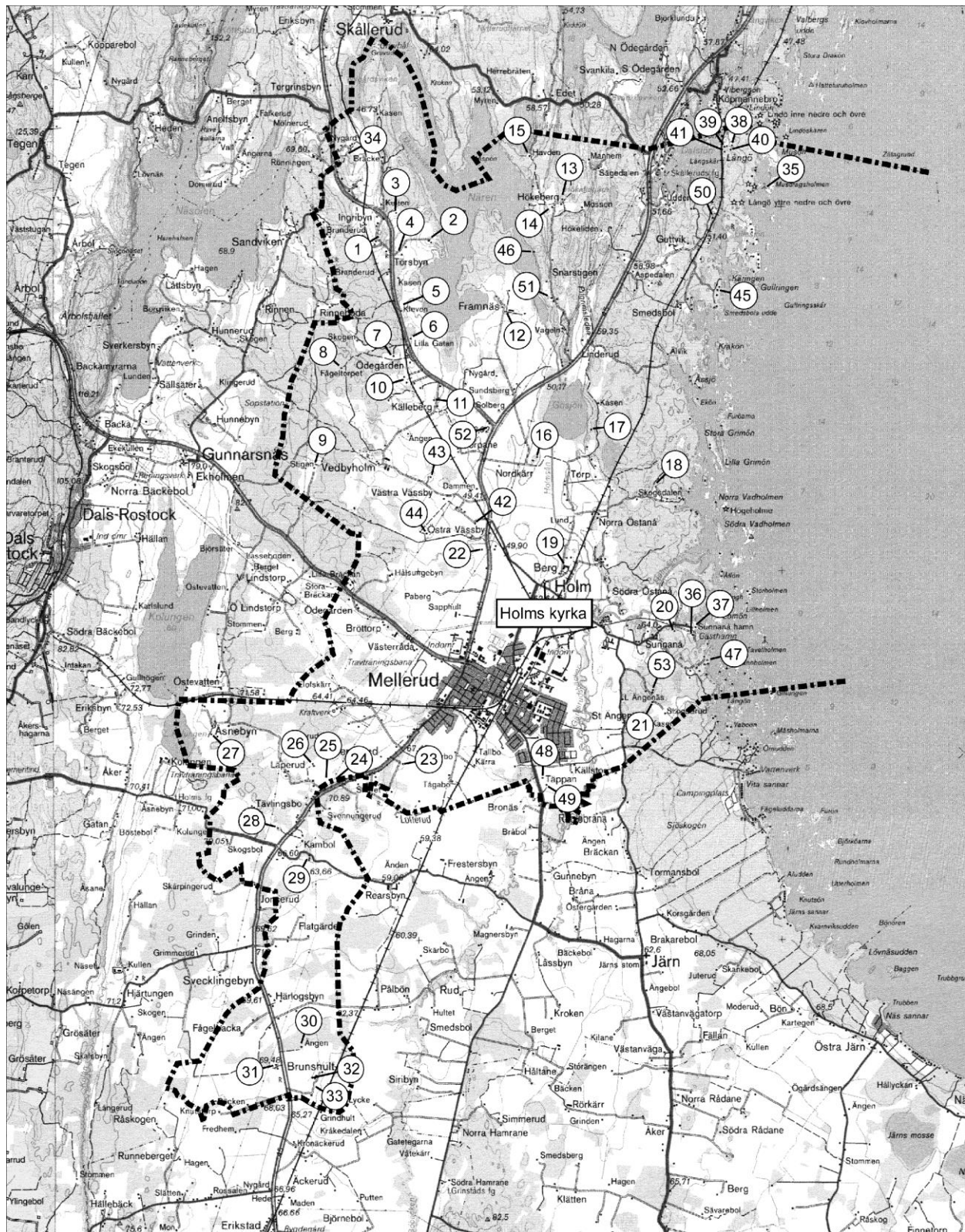
Kulturhistoriskt intressanta miljöer utgörs oftast inte enbart av byggnader utan av en helhet, ofta byggnader i deras sammanhang. På en gård på landsbygden är inte bara mangårds- och ekonomibygnaderna viktiga för helheten, utan även gårdens placering i landskapet, stenmurar, träd, vägsträckningar och det omgivande kulturlandskapet. Helhetsmiljöer berättar mer, och har därför ofta större kulturhistoriskt värde, än enstaka byggnader tagna ur sitt sammanhang. Likaså har välbevarade hus ett större kulturhistoriskt värde än byggnader med blott enstaka detaljer intakta, eftersom en välbevarad byggnad har mer av sin berättelse kvar och är lättare avläsbar.

I föreliggande rapport redovisas den del av Holms sockens bebyggelse som bedöms vara mest kulturhistoriskt intressant. Cirka 500 fastigheter har besökts. Urvalet har gjorts med målet att ge en bild av socknens historia, med bebyggelse från olika tider och olika sociala skikt. Viktiga urvalskriterier har varit autenticitet och läsbarhet, men också representativitet och sammanhang med omgivande miljö. Stor vikt har fästs vid helhetsmiljöer. Det är främst byggnaders exteriörer som bedömts, med delar som sockel, fasad, fönster, dörrar, takbeläggning och liknande, men även utsmyckningar och andra arkitektoniska detaljer. Byggnadernas omgivande miljö och samspelet mellan bebyggelsen och omgivningen har också spelat in, liksom byggnadernas historia. I förekommande fall har unika byggnader ensamma dokumenterats. Vid inventeringen har en gräns för urvalet dragits runt 1970, eftersom senare tillkommen bebyggelse än så länge är svårbedömd. I socknen finns, utöver de redovisade fastigheterna, ett stort antal andra byggnader och miljöer som är kulturhistoriskt intressanta, men vars värden är av mer begränsad karaktär.

Något bör nämnas om skillnaden mellan en rapport av denna typ och ett kulturmiljöprogram. Den kan sammanfattas med att byggnadsinventeringen är ett underlag, en redovisning av vad som finns, och kulturmiljöprogrammet ett strategiskt dokument med råd, riktlinjer och mer heltäckande beskrivningar av miljöer.

Karta över Holms socken

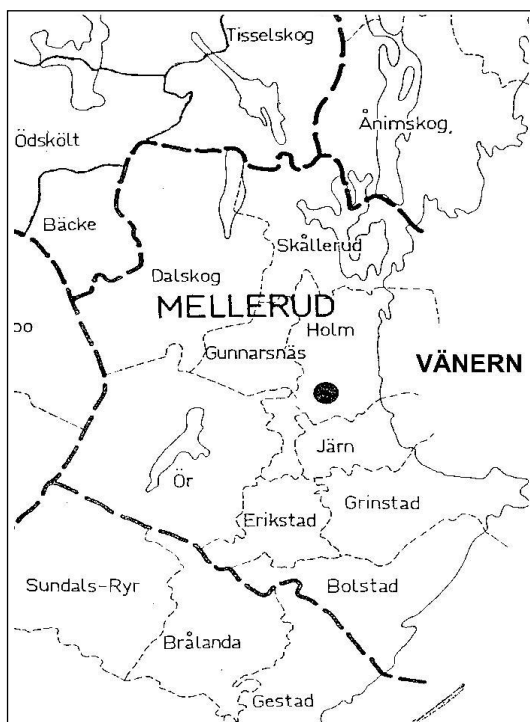
Med kulturhistoriskt värdefulla fastigheter och bebyggelsemiljöer

Den svarta streckade linjen markerar sockengränsen. Kartan är godkänd från sekretessynpunkt för spridning. Lantmäteriverket 2007-03-27.

Sockenbeskrivning

Holms socken ligger i norra delen av Nordals härad, som tillsammans med Sundals härad utgjort ett av Dalslands kärnområden. Holm har Vätern åt öster, Skålleruds socken i norr, Gunnarsnäs och Örs socknar i väster och Järns och Erikstads socknar i söder. Socknen är till största delen en slättbygd, men den utgör också övergången mellan Dalboslätten i söder och skogsbygderna i norr och väster. Mot Vätern i öster övergår slätten i ett kustlandskap med klippställar och vindpinad blandskog. Holm utgjorde en egen kommun fram till 1952, då den kom att ingå i Melleruds köping. 1969 bildades Melleruds kommun efter ytterligare sammanslagningar.

Holm har en rektangulär form i nord-sydlig riktning, med en rektangulär kil i sydväst ned mot Erikstad. Större delen av socknens centrala delar utgörs av fulläkersbygd, med undantag för Melleruds tätort och ett skogsområde längs Vätern, den så kallade Sjöskogen. Områdena i norr och väster är mer av blandområden, med skogspartier insprängda i odlingslandskapet. I nordvästra delen ligger sjön Nären och några kilometer sydost om denna den mindre Gösjön. Genom socknens centrala delar löper riksväg 45.

Bebyggelsestrukturen i Holm påminner om den på resten av Dalboslätten, med enskilt belägna gårdar utspridda i det flacka landskapet. Här finns också mindre bybildningar, som exempelvis Västra Väsby och Ingridbyn. Vad som historiskt har utmärkt Holm är förekomsten av storgårdar och

Socknarna i Melleruds kommun.

säterier, som haft stor social och ekonomisk betydelse och som även betytt mycket för jordbrukets utveckling. Gårdar som Berg, Nordkärr och Framnäs har haft flera underlydande torp och stor inverkan på många sockeninvänares dagliga liv. Många dagsverkare och obesuttna bodde i Sjöskogen invid Vätern, där det i dag finns få spår efter de många torpen och backstugorna.¹ I rapporten ingår Sadelmakarrud, Backmans och Luttorpet som exempel på denna typ av småfolksbebyggelse. Socknens äldsta bebyggelselägen torde vara de med namn på -inge/-unge och -byn, som Hålsungebyn, Åsnebyn och Törsbyn. Namnen på -rud, som Läperud och Linderud, är ofta medeltida. I Holm finns också många gårdar med namn på -bol, som Kambol och Smedsbol, som bildats från medeltiden och framåt. Sockennamnet härrör troligen från den holme eller höjd i landskapet där den största gården låg och invid vilken kyrkan byggdes.²

Under 1800-talets lopp genomgick Holm, liksom stora delar av Dalsland, stora förändringar. Marken skiftades, jordbruksmetoderna och avkastningen förbättrades och stora delar av jordbruket på Dalboslätten lades om till spannmålsproduktion som

¹ Om Sjöskogen och om villkoren där står att läsa ibland annat ”Människor och öden i Vänerbygd” av Olof Ljung (2005).

² Brodin (1954), s.9.

vid denna tid var mycket lönsam. Holms befolkning fördubblades under 1800-talet, vilket fick till följd att socknen på 1880-talet hade ca 2500 invånare. Detta kan jämföras med att hela Melleruds kommun i dag har strax över 9500 invånare och att det på 1600-talet bodde ca 6500 personer över 16 år i hela Dalsland.³

Västra Vässby ligger i ett för Holm karakteristiskt, svagt böljande slättlandskap.

Befolkningstillväxten fick till följd att hemmansklyvningen ökade, vilket minskade storleken och bärkraften på de enskilda brukningsdelarna. Då den svåra missväxten 1868-69 följdes av minskat internationellt intresse för svensk spannmål blev situationen på många håll ohållbar. Många valde att emigrera till Amerika och under åren 1881-1905 utvandrade nästan tusen personer, över en tredjedel av invånarna, från Holm. Under 1900-talet har jordbruket, liksom på andra håll, rationaliserats med följden att brukningsenheter slagits samman. Många gårdar är antingen avstyckade eller har marken utarrenderad, men stora delar av socknen utgör ännu ett levande odlingslandskap – om än storskaligare än det varit tidigare.

Melleruds tätort ligger i socknens kärnområde. Här utvecklades tidigt en mindre samhällsbildning tack vare att tingshuset och gästgivaregården låg här, men det var först i och med järnvägens utbyggnad som orten växte till och blev av större betydelse. Järnvägen drogs ut till Vänern och Sunnanå, varifrån utskeppning av gods länge skett. Man trodde att Sunnanå även skulle få viss betydelse som inskeppningshamn för gods från norra Vänern, men det visade sig att järnvägen inte kunde konkurrera med sjöfarten via Göteborg. Handeln över Sunnanå blev aldrig av någon större betydelse.

³ Brodin (1954), s.11.

Holms kyrka

Från sydväst.

Holms kyrka ligger på slätten strax norr om Mellerud, där vägen mellan Sunnanå och Västra Vässby möter vägen mellan Mellerud och kyrkan. Kyrkan ligger omgiven av åkrar, med Bergs säteri några hundra meter åt nordost. Runt kyrkan ligger en mur- och trädombäddad kyrkogård. Kyrkan är murad i natursten, som utvändigt putsats med spritputs. Dess äldsta delar antas vara från 1200-talet.⁴ Den består av ett rektangulärt långhus med tresidigt kor, som tillkom på 1600-talet. På 1800-talet förstörades fönsteröppningarna och de stora, rundbågiga, småspröjsade fönstren sattes in. Fönstren markeras i fasaden med slätputsade omfattningar. Åt öster finns en sakristia, som tillkom 1873, och åt söder ett vapenhus från 1600-talet. Taket är ett skiffertäckt sadeltak som valmats över koret. Kyrkan har flera ingångar – en i vapenhuset, med en pardörr med fiskbenspanel och överljusfönster, en på västgaveln med en parspegeldörr med överljusfönster samt en till sakristian med en parspegeldörr. Dörrarna är, liksom fönsterbågarna, brunmålade.

Kyrkorummets är rektangulärt, med det tresidiga koret i öster och orgelläktaren i väster. Väggarna är vitputsade. Det plana trätaket av spontade bräder pryds av målningar, föreställande bland annat den yttersta domen, från 1742 av Hans Georg Schüffner. I koret finns altaret av trä, sannolikt från 1888, och altaruppsatsen från 1727. Den är utförd av en okänd konstnär i en för tiden och trakten typisk barockstil. Predikstolen från 1742 är skuren av Isac Schullström, som gjort predikstolarna till flera omgivande församlingar. Den är utförd i samma provinsiella barock, med rika sniderier och målningar, som altaruppsatsen. Kyrkans äldsta inventarie är dopfunten i täljsten, som är från 1200-talet.

Kyrkan har under årens lopp genomgått stora förändringar även interiört. I slutet på 1800-talet genomfördes en för tiden typisk renovering, då takmålningarna täcktes över med pärlspontpanel och inredningen målades vit. 1927 och 1945 renoverades kyrkan på nytt, med den för den tiden typiska intentionen att återställa kyrkan efter ingreppen på 1880-talet. 1993 utfördes underhålls- och konserveringsarbeten, dock utan större förändringar av kyrkorummets karaktär.

Till kyrkan hör en fristående klockstapel, placerad på kyrkogården. Den är klädd med faluröd träpanel och kröns av ett brutet, skiffertäckt tak. Ovanför den svartmålade dörren sitter ett likaledes skiffertäckt skärmtak.

⁴ RAÄ:s bebyggelseregister <www.raa.se>, sökord "Holms kyrka".

Gårdar

Dalslandsstugan sedd från vägen.

1. Ingribyn 1:9

Ingribyn ligger i nordvästra delen av Holm, där landskapet är mer skogbevuxet och kuperat än i socknens centrala delar. Bebyggelsen i Ingribyn är grupperad längs vägen. Ingribyn 1:9 ligger i södra änden av byn. På västra sidan om vägen ligger ett vitt boningshus med glasveranda och plåttak, sannolikt uppfört ca 1900, och ladugård och vagnbod troligen från samma tid. Både ladugården och vagnboden har faluröd locklistpanel och plåttak. På vägens östra sida ligger en äldre gårdsbildning, där mangårdsbyggnaden är en dalslandsstuga med ålderdomlig karaktär, troligen uppförd i början av 1800-talet. Fönstren är med ett undantag småspröjsade, taket är belagt med skiffer och byggnaden har utskjutande knutar. Fasaden är klädd med dels en slät panel, dels en tidigare faluröd locklistpanel. Dörren är en inåtgående pardörr med liggande spontad panel. Skorstenen är murad i tegel. På samma sida vägen ligger ett höns hus från ca 1920-40 samt ytterligare ett uthus, båda med plåttak.

Gårdens kulturhistoriska värde motiveras framför allt av dalslandsstugans välbevarade karaktär, där material och dimensioner är goda exempel på traktens traditionella byggnadsskick. Dalslandsstugan bildar tillsammans med det yngre boningshuset och ekonomibyggnaderna en välbevarad helhet, där den agrara bebyggelsens utveckling är tydligt avläsbar med byggnader för olika funktioner från olika tider. Förstärkande för det kulturhistoriska värdet är Ingribyn 1:45 och 1:26, som har stora miljöskapande värden.

Till vänster ladugården och vagnboden, till höger en överblick över Ingribyn.

2. Törsbyn, Törsbyn 1:43

På en höjd i det öppna odlingslandskapet invid sjön Nären, med en skogsdunge i ryggen, ligger Törsbyn. Gården, som omges av stora lövträd, består av ett antal byggnader med olika funktioner. Mangårdsbyggnaden ligger högst med ekonomibyggnaderna grupperade bakom och nedanför. Mangårdsbyggnaden, som har en för trakten unik utformning, uppfördes 1850⁵. Den är i ett och ett halvt plan med faluröd locklistpanel, spröjsade fönster med korspost, skiffertak och glasveranda. En senare tillkommen snedtäcka på ena gaveln inrymmer vardagsentrén. Byggnaden har mycket omsorgsfullt utarbetade snickerier, med dekorativt utformade fönsteromfattningar, takgesimser och även spröjsar på lunettfönster och runda fönster. På gården finns ytterligare ett boningshus, troligen uppfört ca 1900. Det har faluröd locklistpanel, skiffertak och blå pardörrar med spröjsade glasrutor. Gårdens ladugård uppfördes 1907 och har i dag plåttak, vagnslidret har skiffertak med rombiska plattor, en mindre vagnbod har plåttak och det före detta magasinet, som i dag är gäststuga, har skiffertak. Här finns även ytterligare ett mindre uthus samt ett nybyggt hus för vatten- och värmeanläggning.

Törsbyns kulturhistoriska värden motiveras av den välbevarade helheten, med byggnader för många olika funktioner och från olika perioder. Mangårdsbyggnadens enastående utformning och välbevarade karaktär gör att den är kulturhistoriskt intressant ur såväl arkitektonisk, byggnadsteknisk som bebyggelsehistorisk synvinkel. Dess för trakten unika utformning gör den intressant även i ett regionalt perspektiv.

Till vänster det större boningshuset, till höger det mindre.

⁵ Svenska gods och gårdar (1945), s. 444.

3. Törsbyn 1:47

Törsbyn 1:47 ligger i skogsbrynet i ett lätt kuperat odlingslandskap, med flera stora ekar runt om. Boningshuset är en dalslandsstuga, uppförd 1875, med faluröd locklistpanel och svart plåttak⁶. En senare tillbyggd entré på baksidan har skiffertäckt sadeltak. På framsidan sitter en ockragul pardörr med liggande panel och överljusfönster. I vinkel mot boningshuset ligger ett brygghus med tak av korrugerad eternit samt en timrad parbod delvis utan panel, med svarta dörrar med liggande panel och tak av tvåkupigt lertegel. Ladugården, som har loge, stall och vagnbod och uppfördes ca 1930-40, är klädd med faluröd locklistpanel och har tak av korrugerad eternit. Invid den ligger svin/hönshuset, som även det har faluröd locklistpanel och tak av tvåkupigt lertegel. Ut mot de gamla åkrarna ligger jordkällaren, som utvändigt är kallmurad i natursten och har en överbyggnad med plåttak.

Gårdens kulturhistoriska värde motiveras av att den är en välbevarad helhet, som ger en god bild av agrar bebyggelse från 1800-talets andra hälft fram till 1900-talets mitt. Byggnadernas karaktär är väl bibehållen och gården bildar tillsammans med det omgivande landskapet en kulturhistoriskt intressant agrar miljö med såväl bebyggelsehistoriska värden som värden för landskapsbilden.

Till vänster boningshuset och till höger den timrade parboden.

⁶ Svenska gods och gårdar (1945), s. 443.

4. Törsbyn 1:19

Gården ligger i ett öppet landskap med utsikt över sjön Nären. Fram till gården leder en allé. Törsbyn 1:19 är en relativt välbevarad helhet, där ladugården är riven men flera andra ekonomibyggnader är bevarade. Mangårdsbyggnaden är ursprungligen en dalslandsstuga, uppförd 1878, som byggts till ca 1930-40.⁷ Den har faluröd locklistpanel och tak av betongtegelpannor. På framsidan finns en öppen veranda med lövsågerier, som i och med tillbyggnaden vid ena gaveln inte längre är symmetriskt placerad. Byggnadens fönsteraxlar är regelbundna, med spröjsade tvåluftsfönster. Bakom boningshuset ligger källaren, som har en överbyggnad inrymmande en bakstuga. Vid sidan av mangårdsbyggnaden ligger en timrad parbod med två inåtgående dörrar med liggande panel, samt ytterligare ett uthus. Parboden och källaröverbyggnaden har tak av betongtegel, uthuset har plåttak.

Gårdens kulturhistoriska värde motiveras av mangårdsbyggnadens och uthusens välbevarade karaktär, där särskilt mangårdsbyggnadens utformning och utveckling har ett arkitektoniskt och byggnadshistoriskt värde. Parboden är med sin traditionella byggnadsteknik ett fint exempel på en för trakten typisk byggnad.

Uthuset och parboden till vänster. Till höger bakstugan med källare under.

⁷ Svenska gods och gårdar (1945), s. 443.

Kleven från vägen, med lillstugan till vänster och vattentornet skymtande bakom träden.

5. Kleven, Törsbyn 1:15

Kleven ligger väl synligt vid vägen upp mot Åsensbruk, med utsikt över sjön Nären och det öppna landskapet däromkring. Gården ligger i en slänt, nedanför vilken åkermark tar vid. Mangårdsbyggnaden, som ligger ovanför slänten, har en för trakten ovanlig utformning. Det har ett högt, brutet tak med brant takfall, täckt med grön plåt. I taket finns en stor frontespis med två spröjsade trelufts-fönster. Fasaden är klädd med vitmålad, spontad panel och har en asymmetrisk fönstersättning. Byggnaden har inåtgående pardörrar med speglar, som omges av en för trakten typisk dörrömfattning med fint arbetade detaljer. Invid boningshuset ligger en lillstuga med tak av tvåkupigt lertegel och en bodlänga med plåttak och gröna dörrar. Här finns också ett vattentorn (1912), murat i tegel med åsade fogar. Under det koniska plåttaket, som har en liten lanternin, avslutas fasaden med en dekorativt murad fris. I slänten ligger en stor ladugård med ovanlig utformning – den är byggd i souterräng med tre våningar. Nederst ligger ladugården, som är murad i natursten, med ett mindre utrymme för vagnar och redskap vid ena gaveln. I mitten och överst är det lador. Taket är brutet

och täckt med plåt. En liten bit ut på gårderna ligger en vagnbod med magasin på övervåningen.

Klevens kulturhistoriska värde motiveras av dess för socknen unika byggnader, vars dimensioner och utformning tyder på att influenser kommit utifrån. Gården utgör också en välbevarad helhetsmiljö. Boningshuset är med sin ovanliga utformning med traditionella inslag intressant både ur bebyggelsehistoriskt och byggnadstekniskt perspektiv. Vattentornet och ladugården är båda ovanliga byggnader med en medveten arkitektonisk gestaltning. Kleven är intressant ur flera perspektiv; bebyggelsehistoriskt, byggnadstekniskt och arkitektoniskt, och har som helhet stora kulturhistoriska värden..

Vattentornet.

Lilla Gatan med vägen i förgrunden.

6. Lilla Gatan, Lilla Gatan 1:7

Gården ligger precis invid vägen mot Åsensbruk, med mangårdsbyggnaden närmast vägen och ladugården nedanför. Runt gården finns en del öppen jordbruksmark och en del skogklädda partier. Mangårdsbyggnaden är sannolikt från 1800-talets förra hälft, uppförd i ett och ett halvt plan med faluröd locklistpanel och fönster med korspost. Under taket sitter tre symmetriskt placerade lunettfönster. Byggnaden har en glasveranda med pardörrar. Snett bakom boningshuset, i slänten, ligger ett uthus och nedanför slänten ligger ladugården, uppförd ca 1900.

Lilla Gatans kulturhistoriska värde motiveras främst av boningshusets välbevarade karaktär och dess miljöskapande värde. Material och utformning ger vid handen att byggnaden uppförts innan dalslandsstugan slog igenom i trakten, vilket gör den till ett intressant exempel på en tidigare byggnadstradition.

Bockerud med fähuset i skogsbrynet.

7. Bockerud, Lilla Gatan 1:24

Bockerud ligger invid ett öppet gårde i ett skogsparti på gränsen mellan den skogiga, kuperade norra delen av Holm och den öppna, brukade slättbygden längre söderut. Bockerud är ett litet torp, sannolikt uppfört ca 1900, med faluröd lockpanel och plåttak. Byggnaden är en enkelstuga, där entrén byggts ut med en snedtäcka. Dörren har liggande panel och är grönmålad. Fönstren är spröjsade tvåluftsfönster av traditionellt snitt, med vita bågar och omfattningar. I skogsbrynet ligger ett litet fähus med lada, med omålad brädpanel och skiffertak av rombiska plattor. Hela miljön är mycket småskalig.

Bockeruds kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade karaktär, där särskilt fähuset är intressant. Fähus av den här typen är ovanliga i trakten, och byggnadens ursprungliga exteriör och för trakten typiska material gör att det har stora kulturhistoriska värden.

Boningshusets små dimensioner och väl bibehållna karaktär visar på en levnadsstandard långt från dagens, vilket ger byggnaden, och gården som helhet, stort pedagogiskt värde.

Fähuset.

8. Fågeltorpet, Vedbyholm 1:3

Fågeltorpet ligger ensligt, långt ut i det skogsområde som ligger mellan de uppodlade områdena kring sjöarna Näsölen, Kolungen och Nären. Till torpet leder en skogsbilväg. Boningshuset är en timrad enkelstuga med utskjutande gavelknutar, sannolikt uppförd under mitten av 1800-talet. Det är utvändigt klätt med faluröd lockpanel av okantade bräder, med vita knutbräder och en vitmålad bräda som markerar knuten

mellan farstun och stugan. Taket är belagt med betongtegel. Dörren är en utåtgående, låg pardörr med svartmålad fiskbenspanel. Skorstenen är placerad nedanför nocken, vilket var vanligt innan takstolar blev allmänt förekommande. Torpet har få fönster och de som finns är spröjsade tvålufts-fönster av traditionell typ. Till torpet hör ett dass och en mindre, nybyggd bod.

Fågeltorpets kulturhistoriska värde motiveras av dess relativt välbevarade exteriör och ålderdomliga dimensioner. Panelen är av en typ som är vanlig på enklare bebyggelse, ofta på uthus, och den förmedlar en bild av att detta varit en miljö utan större resurser. Miljöer av det här slaget berättar mycket om levnadsvillkor som är helt annorlunda än dagens. Fågeltorpet har socialhistoriska och bebyggelsehistoriska värden.

9. Nybygget, Stigen 1:1

Nybygget ligger i det skogsområde som ligger mellan de uppodlade områdena kring sjöarna Näsölen, Kolungen och Nären, strax söder om en mindre ensamgård med uppodlade marker. Torpet ligger invid vägen, med entrésidan mot trädgården där det finns fruktträd och buskar. I kanten av trädgården växer en stor ek. Runt om är det produktionsskog. Boningshuset är en enkelstuga med loft, sannolikt uppförd

under senare hälften av 1800-talet. Den har faluröd locklistpanel på oregelbunden bredd med vita knutar. Taket är av tvåkupigt lertegel, med en plåtklädd skorsten nedanför den plåtinklädda nocken. Byggnaden har sexdelade tvålufts-fönster med spröjs på bottenvåningen och fyrdelade på vinden. Dörren är inåtgående och klädd med en vitmålad skiva. Vid ena gaveln finns en senare tillkommen snedtäcka med faluröd plankdörr. Till torpet hör ett dass med två dörrar och faluröd brädpanel, en mindre bod samt ett uthus med före detta faluröd brädpanel och papptak.

Nybyggets kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade äldre karaktär, där särskilt boningshusets dimensioner och material är betydelsefulla. Ekonomibyggnadernas lilla skala bidrar till bilden av Nybygget som en mindre jordbruksenhet utan större resurser. Helhetsmiljön har såväl pedagogiskt som byggnadshistoriskt värde.

Torpane 1:12 närmast i bild, med ladugården på Torpane 1:40 skymtande till vänster.

10. Torpane 1:12 och 1:40

Torpane 1:12 och 1:40 ligger nära vägen som går upp mot Åsensbruk, på gränsen mellan slättbygderna vid Vänern och de skogspräglade västra delarna av Dalsland. Gårdarna ligger mycket tätt, med ladugårdarna parallellställda. Torpane 1:12 ligger nordligast. Boningshuset, som uppförts ca 1900-1920, har faluröd locklistpanel och sadeltak med tvåkupigt lertegel. På framsidan finns en glasveranda med pardörrar. Fönstren är spröjsade tvåluftsfönster med vita bågar och omfattningar. I utkanten av trädgården ligger ett magasin med bod i bottenvåningen och mitt emot detta, på andra sidan tillfartsvägen, ligger ett vagnslider. Ladugården från ca 1900 ligger i vinkel mot övriga byggnader. Den har slät brädpanel och tak av tvåkupigt lertegel.

Torpane 1:40 ligger spegelvänt mot 1:12, med boningshuset bortanför ladugården. Det är av samma typ som på Torpane 1:12, med den skillnaden att glasverandan här byggts på med en våning. Pardörrarna till verandan är blå. I trädgården finns en bod med pulpettak och två utrymmen. Ladugården från ca 1900 har en före detta rödmålad träpanel och tak av tvåkupigt lertegel.

Torpanes kulturhistoriska värde motiveras av gårdarnas välbevarade karaktär, som visar hur mindre jordbruk kunde utformas i början av 1900-talet. Att gårdarna ligger så tätt är förstärkande för deras karaktär och gör att en intressant helhetsmiljö bildas. Här speglar gårdarnas uppbyggnad mindre jordbruksenheters behov av byggnader och funktioner.

Torpane 1:12 till vänster, Torpane 1:40 till höger.

11. Källeberg 1:32 och 1:20

Gården ligger i en mindre bybildning i övre delen av slättbygden norr om Mellerud, nära gränsen mot skogsbygderna. Man- och fägård ligger åtskilda, med den nya byvägen emellan. Ekonomibyggnaderna är i dag frånstyckade till en annan fastighet. Mangårdsbyggnaden, som är ett dubbelhus i ett och ett halvt plan från 1880⁸, vetter mot den gamla vägen. Det är klätt med vitmålad pärlspontpanel och har sadeltak belagt med betongtegelpannor med plan profil. På framsidan finns en glasveranda med pardörrar och spröjsade fönster, med inslag av små rutor i blått färgat glas. Verandan har papptak. Huset har fönster med korspost, där bågarna är gröna. Omfattningarnas över- och understycken är profilerade. I vindsvåningen sitter liggande, spröjsade fönster symmetriskt placerade ovanför nedervåningens fönster. Vid ena gaveln finns en snedtäcka med köksingång. I utkanten av trädgården ligger ett äldre magasin, som har faluröd locklistpanel och samma typ av betongpannor på taket som boningshuset. Ladugården från 1924 ligger parallellt med vagnbod och stall. De har alla faluröd träpanel, gröna dörrar och plåttak.

Källebergs kulturhistoriska värde motiveras av gårdens välbevarade och tidstypiska karaktär. Här finns flera olika byggnader med olika funktioner, som belyser de behov som funnits. Gården har också ett karaktäristiskt läge i landskapet och ett miljöskapande värde i närmiljön. Boningshusets välbevarade och genomarbetade detaljer, som fönsteromfattningarna och glasverandan, är värdefulla ur såväl estetisk som arkitektonisk synvinkel.

Till vänster ekonomibyggnadernas läge. Till höger magasinet.

⁸ Svenska gods och gårdar (1945), s.434.

12. Framnäs, Framnäs 1:1

Framnäs är en av socknens största gårdar, närmast att likna vid en herrgård, och ligger väl synlig på ett näs i Nären. Gården är omgiven av stora lövträd. Mangårdsbyggnaden, som uppfördes 1850 och renoverades 1938⁹, har sexdelad plan och är uppförd i två våningar. Den är klädd med gulmålad locklistpanel med avfasade kanter och har fönster med korspost och släta omfattningar. Taket är belagt med tvåkupigt lertegel. På framsidan finns en halvcirkelformad balkong med smidesräcke, som härrör från renoveringen på 1930-talet. Balkongen bärs av smala, släta kolonner. Något nedanför boningshuset, och avskilt från detta av trädgården och ett staket, ligger ekonomibyggnaderna och övrig bebyggelse. Här finns kostall och ett före detta häststall, vagnslider, lador och spannmålstork. Häststallet är uppfört på en grund från 1850. Flera av byggnaderna har äldre karaktär och relativt små dimensioner. Här syns tydlig inspiration från Löfvenskiölds typritningar, med spetsbågiga fönster med vita omfattningar och faluröda fasader. På gården finns även bostäder för anställda; Smedstorpet uppfört på 1920-talet för smeden, förvaltarbostaden uppförd 1936 och rättarbostaden uppförd på 1930-talet.

Framnäs kulturhistoriska värde motiveras av den välbevarade gårdsanläggningen, där såväl mangårdsbyggnaden som ekonomibyggnaderna har lång kontinuitet och bär spår av olika tiders ideal. Mangårdsbyggnaden förenar en äldre tids dimensioner med funktionalismens ideal i material och utförande, med enkla, släta ytor utan mycket mer utsmyckning än materialet i sig. Ekonomibyggnaderna speglar jordbrukets utveckling, där byggnader byggts om och till och nya funktioner inrymts i nya byggnader.

Till vänster ekonomibyggnaderna, till höger en av de före detta bostäderna för anställda.

⁹ Svenska gods och gårdar (1945), s.427.

13. Hökeberg, Hökeberg 1:6

Hökeberg 1:6 ligger på en höjd vid Nären, omgivet av skog men med öppen mark runt gården. Hökeberg 1:8, se nästa sida, ligger något nedanför. Gården ligger samlad runt ett litet krön, med två boningshus och flera ekonomibyggnader. Det äldsta boningshuset är en dalslandsstuga uppförd 1780¹⁰, med faluröd locklistpanel och plåttak. Fönstren är ospröjsade tvåluftsfönster och byggnaden har försetts med ett enkelt skärmtak och en enkel förstukvist. Det yngre boningshuset är en lillstuga uppförd 1850, med faluröd locklistpanel, tvåluftsfönster utan spröjs och tak av betongtegel. På gårdstunet ligger även magasinet, troligen från sent 1700-tal eller tidigt 1800-tal, som är sammanbyggt med vedboden, samt en källare med överbyggnad. I överbyggnaden, som ger ett ålderdomligt intryck med skiffertak och en låg dörr med liggande panel, har det varit snickarbod. Bakom snickarboden ligger höns huset. Invid detta ligger ladugården, som nyuppfördes på den gamlas plats 1991. En liten bit ut på ett gärde ligger en byggnad som inrymt dass och vagnbod, och ytterligare en bit bort ligger smedjan. På gården finns även en byggnad med maskinhall och garage, som ligger på stallets gamla plats.

Hökebergs kulturhistoriska värde motiveras av den välbevarade helheten, där gårdens byggnader ligger samlade i ursprungligt läge. Dalslandsstugan torde vara en av de äldsta i socknen, vilket i sig gör den kulturhistoriskt intressant, och dess välbevarade sammanhang med byggnader för olika funktioner gör att gården som helhet ger en god bild av hur en självförsörjande enhet kunde vara uppbyggd från tidigt 1800-tal och framåt. Gården har som helhet bebyggelsehistoriskt och byggnadshistoriskt värde.

Dalslandsstugan till vänster. Till höger källaren/snickarboden med lillstugan bakom till vänster.

¹⁰ Svenska gods och gårdar (1945), s. 431.

14. Hökeberg, Hökeberg 1:8

Hökeberg 1:8 ligger längs vägen mot Hökeberg 1:6, något nedanför denna. Gårdens bebyggelse ligger inte samlad som på granngården, utan är utsträckt längs med vägen. Mangårdsbyggnaden är uppförd 1840¹¹ och har faluröd locklistpanel, utskjutande knutar och tvåkupigt lertegeltak. Byggnaden har två olika typer av fönster; på bottenvåningen äldre småspröjsade tvåluftsfönster och på övervåningen den vanligare sexdelade varianten. Någon gång i mitten av 1900-talet tillkom en förstukvist med sadeltak och gulmålad dörr. Mitt emot boningshuset ligger det timrade magasinet, vars dörrar fått en omsorgsfull utformning. Längre bort längs vägen ligger en rasad ladugård, och invid denna en äldre timrad ladugård med plåttak. Denna ladugård kortades när vägen drogs om.

Hökebergs kulturhistoriska värde motiveras av byggnadernas ursprungliga karaktär och särskilt boningshusets traditionella utformning, typisk för trakten. Gårdens läge i landskapet gör att den har stort miljöskapande värde, som förstärks av närheten till Hökeberg 1:6.

Magasinsdörren till vänster. Till höger boningshuset.

¹¹ Svenska gods och gårdar (1945), s. 431.

Havden från söder, med vägen från Hökeberg till vänster i bild.

15. Havden, Havden 1:1

I nordligaste delen av socknen, nära Havdetjärnet och Nären, ligger Havden omgivet av skog. Pilgrimsleden går genom gården. Boningshuset är sannolikt ett dubbelhus uppfört ca 1850-80, med faluröd locklistpanel, vita fönsterbågar och –omfattningar samt svart plåttak. Fönstren är spröjsade tvålufts-fönster. Gården saknar i dag ladugård, men här finns ett antal mindre uthus. Längs vägen ligger en timrad parbod och ett timrat mindre uthus, båda faluröda och med skiffertak. Dörrarna är klädda med svartmålad liggande panel. I trädgården ligger två mindre uthus, med faluröd panel och tak av tvåkupigt lertegel.

Havdens kulturhistoriska värde motiveras främst av de båda timrade uthusens välbevarade och ursprungliga karaktär, där såväl utformning som materialval ansluter till en regional byggnadstradition. Boningshusets relativt välbevarade exteriör gör att det har stora miljöskapande värden.

Den timrade parboden till vänster. Tillfartsvägen med uthuset och parboden till höger.

Mangårdsbyggnaden.

16. Nordkärr, Nordkärr 3:3

Nordkärr ligger väl exponerat i det öppna landskapet söder om Gösjön, på en mindre höjd. Gården omges av stora lövträd. Nordkärr är en av socknens största gårdar och har bland annat ägts av Oscar I. När han sålde den delades den stora mangårdsbyggnaden bokstavligen upp och sattes upp på annan plats. Den nuvarande mangårdsbyggnaden på Nordkärr uppfördes 1946¹². Det är en karaktärsbyggnad med drag av 1920-talsklassicism, uppförd i två plan med valmat, tegeltäckt mansardtak. Fasaden är klädd med locklistpanel och målad med gul oljefärg. Fasaden pryds av en frontespis, som kröns av ett tympanonfält. Framför frontespisen sitter en pelarburen balkong. De sexdelade spröjsade fönstren är regelbundet placerade på fasaden. I vinkel mot huvudbyggnaden ligger ett stort magasin i två våningar, med faluröd panel, småspröjsade fönster och svartmålade pardörrar med fiskbenspanel. Invid magasinet ligger ett brygghus med källare. Övriga ekonomibygggnader, som alla uppförts efter 1940 - ladugård, vagnslider, öppet kostall med mera - ligger avskilda från mangården på andra sidan vägen.

Nordkärrs kulturhistoriska värde motiveras av gårdsanläggningens välbevarade karaktär och historiska betydelse i bygden. Bebyggelsen är ett intressant exempel på hur en större anläggning kunde utformas i mitten av 1900-talet, med karaktärsbyggnad med klassicerande drag och ekonomibygggnader i en för tiden typisk stil.

Magasinet och brygghuset till vänster. Till höger bland annat ladugård och vagnslider.

¹² Brodin (1954), s. 323.

Sadelmakarrud från trädgården.

17. Sadlemakarrud, Torp 1:41

Sadlemakarrud ligger strax öster om Gösjön, med utsikt över sjön. Torpet är omgivet av en trädgård med fruktträd och en del buskar. Det låg ursprungligen under Torp och är uppkallat efter en sadelmakare Pettersson som bodde här¹³. Boningshuset är sannolikt en enkelstuga med sidokammare. Det är timrat med utskjutande knutar, klätt med faluröd locklistpanel och har plåttak. Dörr- och fönsteromfattningarna är svarta, fönsterbågarna vita. Dörren är en sidohängd pardörr med svart, slät panel. Förstutrappen är i sten. Till torpet hör ett dass samt en bod, båda med plåttak.

Sadlemakarruds kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade karaktär, som berättar mycket om de villkor de boende levde under. Torpets dimensioner och dess enkla utformning utan utsmyckningar, ger vid handen att det liv som levdes här var enkelt och troligen relativt hårt. Sadlemakarrud är av detta skäl socialhistoriskt intressant. Även ur byggnadshistorisk synvinkel är det av intresse.

¹³ Ljung (2005), s. 11.

Backmans med dess små dimensioner och låga takvinkel.

18. Backmans, Östanå 1:31

Backmans ligger i Sjöskogen, mellan socknens centrala delar och Vätern, längs en smal äldre väg i utkanten av ett mindre, öppet område. Det är en av få kvarvarande rester av den torp- och backstugebebyggelse som tidigare fanns i området. Backmans är en ryggåsstuga, sannolikt uppförd under 1800-talets förra hälft, som under senare år genomgått en omfattande renovering. Det äldre torvtaket har ersatts av enkupigt svart betongtegel och en ny lockpanel med smala lock- och bottenbräder har satts upp. Skorstenen, med det för byggnadstypen vanliga utvändiga spjället med en stång och stenplattor, sitter nedanför nocken. Stugan har kvadratiska, spröjsade tvåluftsfönster och är välbevarad invändigt med synliga takåsar, bart timmer och mycket låga dörrar. Mot ena gaveln har en senare förrådstillbyggnad gjorts.

Backmans kulturhistoriska värde motiveras av dess höga ålder, små dimensioner och byggnadshistoriskt intressanta konstruktion. Byggnader av det här slaget är ovanliga i dag. De är mycket värdefulla som exempel på den småfolks- och utkantsbebyggelse som tidigare fanns i området, en bebyggelse vars invånare levde under mycket små omständigheter och ofta försörjde sig på dagsverken på de stora gårdarna runtomkring. Backmans är socialhistoriskt och byggnadshistoriskt mycket värdefullt och har också stora pedagogiska värden.

Bergs säteri sett från väster.

19. Bergs säteri, Holms-Berg 1:25

Bergs säteri ligger exponerat på en höjd på slätten norr om Mellerud, strax intill Holms kyrka. Det är ett av Dalslands äldsta säterier, med anor från medeltiden, och har ägts av såväl adelsmän som Karl XIV Johan och Oscar I. Säteriet ligger i dag omgivet av stora lövträd. Merparten av bebyggelsen på gården är uppförd efter 1899, då säteriet brandhärjades och flera ekonomibyggnader brann ned¹⁴. Huvudbyggnaden, som ligger avskild från ekonomibyggnaderna, uppfördes 1905¹⁵ och ritades av arkitekt FA Wahlström från Skövde. Den ersatte en äldre herrgård i ett plan. Den nuvarande huvudbyggnaden är en magnifik herrgårdsbyggnad i panelarkitektur med liggande panel med genomarbetade pilastrar, gesimser och fönsteromfattningar. Fasaden är målad i guldockra med mörkare detaljer. Byggnadens mittpartier är indragna och markeras av balkonger på övervåningen och öppna verandor på nedre plan. Räckena har balusterdockor, ett tema som går igen i fälten under övervåningens fönster. Fönstren har korspost med mörkt blågröna fönsterbågar. Taket är ett valmat mansardtak täckt med svart plåt, där små takkupor med runda fönster sitter regelbundet placerade. Framför byggnaden ligger en tidstypisk grusad gårdsplan med en rund plantering. I övrigt omges byggnaden av gräsmattor. På ett litet avstånd ligger ekonomibyggnaderna; ett kostall från ca 1900, ett mjölkstall från 1993, ett magasin i två våningar som troligen är uppfört före 1899, en maskinhall från 1960-70-talen samt en vedbod. Till säteriet hör också en förvaltarbostad från 1920 och en timrad flygelbyggnad från ca 1870-80. Kostallet, som är murat i tegel med ränne och lador i faluröd träpanel och som har rundbågiga parfönster, bär spår av inspiration från Löfvenskiölds typitningar.

Bergs säteris kulturhistoriska värde motiveras av anläggningens välbevarade karaktär, där framför allt huvudbyggnaden speglar sin tillkomsttids ideal. Den har med sin monumentalitet och genomarbetade gestaltning såväl arkitektoniska som byggnadshistoriska värden. Säteriets betydelse i socknen gör det också socialhistoriskt intressant. De välbevarade ekonomibyggnaderna, där kostallets medvetna gestaltning bidrar mycket till helhetsmiljön, ger en god bild av hur ett storjordbruks bebyggelse kunde utformas under 1900-talet. Säteriets är genom sitt exponerade läge ett betydelsefullt inslag i landskapet.

¹⁴ Brodin (1954), s. 17.

¹⁵ Svenska gods och gårdar (1945), s.424.

Huvudbyggnaden från entrésidan, med den runda planteringen bakom bilen.

Det stora magasinet, med ladugården skymtande i bakgrunden.

20. Berget, Sunnanå 2:20

Berget ligger på en liten höjd strax söder om Sunnanå hamn, omgivet av en trädgård med träd, buskar och rabatter. Boningshuset är relativt litet och sannolikt uppfört ca 1870-1900. Det har faluröd locklistpanel, vita knutar och fönsteromfattningar samt tak av tvåkupigt lertegel. På framsidan sitter en liten förstukvist, med glasade pardörrar och spröjsade fönster, nära ena hörnet. På baksidan finns en snedtäcka med förråd. I trädgården ligger två mindre bodar, vid vägen finns ett garage samt ytterligare en bod. Dess invånare har sannolikt försörjt sig på dagsverken både i Sunnanå hamn och på omkringliggande jordbruk.

Bergets kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade karaktär. Det är ett exempel på den småfolks- och utkantsbebyggelse som tidigare fanns i området och som berättar mycket om de villkor de mindre resursstarka levde under. Berget har socialhistoriskt och byggnadshistoriskt värde och är, med sin väl bibehållna karaktär med tidstypisk utformning, ett fint exempel i sin kategori.

Luttorpet, notera särskilt spjället.

21. Luttorpet, Ängenäs 2:15

I den skog, kallad Sjöskogen, som ligger mellan Väneren och de brukade markerna innanför, ligger Luttorpet. Torpet ligger nära vägen, strax bakom ett modernt bostadshus. Det är en av få kvarvarande rester av den torp- och backstugebebyggelse som tidigare fanns i området. Luttorpet är en välbevarad ryggåsstuga som uppfördes under 1800-talets förra hälft på Källstorps utmarker, söder om det nuvarande läget.¹⁶ Då beboddes den av en familj med åtta barn. Byggnaden flyttades sannolikt därifrån i början av 1900-talet och var bostad för ett syskonpar till på 1930-talet. Byggnadens består av en stuga och en farstu, mellan vilka det sitter en låg dörr som sägs komma från Holms kyrka, där den skall ha suttit in till sakristian.¹⁷ För att passa i den låga dörröppningen på Luttorpet har den sågats av. Stugan är invändigt mycket välbevarad, med synliga takåsar och en stor öppen spis med bakugn. Golvet är ett senare tillkommet brädgolv, som lades in ovanpå det gamla jordgolvet. Stugdelen är timrad och farstun i stolpverk. Byggnaden är utvändigt klädd med faluröd lockpanel av okantade bräder. Den har två små spröjsade fönster i stugan och ett litet i farstun. Taket var tidigare ett torvtak med halm under, men detta är i dag täckt med enkupigt lertegel. Skorstenen, som sitter nedanför nocken, är murad av små stenar med en utkragning av skifferplattor längst ned mot taket. Spjället är av en för byggnadstypen vanlig modell med en stång och stenplattor, som lyfts utifrån.

Luttorpets kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade och ålderdomliga karaktär, höga ålder och intressanta historia. Byggnader av det här slaget är ovanliga i dag. De är mycket värdefulla som exempel på den småfolks- och utkantsbebyggelse som tidigare fanns i området, och vars invånare levde under mycket små omständigheter och ofta försörjde sig på dagsverken på de stora gårdarna runtomkring. Luttorpet är socialhistoriskt och byggnadshistoriskt mycket värdefullt och har också stora pedagogiska värden.

¹⁶ Ljung (2005), s. 260-61.

¹⁷ Samtal med ägaren Rolf Olsson, 11/5 2006.

22. Östra Vässby, Vässby 2:33

Östra Vässby ligger vid riksväg 45 i det öppna odlingslandskapet norr om Mellerud, sydost om Västra Vässby. Gården ligger väl synlig i landskapet. Mangårdsbyggnaden uppfördes 1922¹⁸ i en stil som har mer gemensamt med en stadsvilla än med ett traditionellt boningshus på en jordbruksfastighet. Huset är stort, med skiffertäckt brutet tak och stora två- och treluftsfönster med korspost. På båda långsidorna har byggnaden stora frontespiser med brutet tak, på framsidan med en balkong som vilar på pelare. Under balkongen ligger en öppen veranda med huvudentrén. Fasaden är spritputsad, med undantag för trapphuset vid ena gaveln som har vitmålad pärlspontpanel. Trappräckena är i smide, troligen uppsatta på 1950-talet. Nära boningshuset, men något avskilda från det av trädgården, ligger ekonomibyggnaderna, som är uppförda på 1910-talet. Det är en ladugård med faluröd träpanel och tak av tvåkupigt lertegel, ett magasin med tillbyggt dass, faluröd locklistpanel och sinuskorrugerat plåttak samt en vagnbod med pulpettak. Ekonomibyggnaderna har gröna dörrar och vita fönsteromfattningar och knutar.

Östra Vässbys kulturhistoriska värde motiveras av gårdens för trakten ovanliga karaktär, där mangårdsbyggnadens utformning har mer gemensamt med de reveterade trähusen inne i Mellerud än med de mer traditionellt utformade boningshusen på omgivande gårdar. Byggnaden har en mycket väl bibehållen 1920-talskaraktär med tidstypiska detaljer och materialval. Gårdens välbevarade karaktär bidrar till att göra Östra Vässby till ett intressant exempel på en gårdsbildning från 1900-talets första årtionden.

Magasinet till vänster. Till höger gården på håll.

¹⁸ Svenska gods och gårdar (1945), s.446.

23. Karlslund, Österråda 1:263

Karlslund ligger strax söder om Melleruds tätort, ett hundratal meter från riksväg 45. Mellan gården och vägen ligger ett mindre skogsparti och bakom gården tar odlingsmark vid. Gården är uppdelad i man- och fägård. En allé leder fram till boningshuset, som är ett västsvenskt dubbelhus från 1928¹⁹. Det har profilerad vit locklistpanel, spröjsade fönster med korspost och blå omfattningar, en frontespis samt en öppen förstukvist. Taket är på senare tid bytt från tegel till svart tegelimiterande plåt, förutom på frontespisen som har papptak. Till gården hör också ett garage från ca 1920-50, en ladugård med loge från 1911, ett magasin med vagnbod från ca 1900, ett nyuppfört stall samt ett mindre timrat fähus från ca 1900. Ladugårdsdelen är murad i natursten.

Karlslunds kulturhistoriska värde motiveras av gårdsanläggningens välbevarade helhetskaraktär, där merparten av bebyggelsen är tillkommen under 1900-talets första årtionden. Gården ger en god bild av den tidens agrara bebyggelse. Boningshuset, som är av en typ som är vanlig i Västsverige, är en god representant för sin byggnads-kategori.

Till vänster garage och ladugård, till höger det timrade fähuset.

¹⁹ Svenska gods och gårdar (1945), s.436.

24. Gärdsrud 1:30 och 1:67

Gärdsrud är en samling gårdar som ligger på nordsidan av riksväg 45, i södra utkanten av Mellerud. Gärdsrud 1:30 och 1:67 ligger invid vägen, väl synliga, omgivna på båda sidor av äldre villor och gårdar och med odlingsmark bakom. 1:67, som troligen är det gamla boningshuset till gården, ligger längs den lilla tillfartsvägen invid ett par stora ekar. Huset omges av en trädgård med buskar. Det

är sannolikt en enkelstuga med sidokammare, som senare byggts till vid ena gaveln. Byggnaden uppfördes troligen ca 1900. Den är uppförd i en och en halv våning och har faluröd locklistpanel på oregelbunden bredd, spröjsade tvåluftsfönster och glasveranda. Fönsteromfattningarna har dekorativa avfasningar på kanterna. Taket är täckt med betongtegel, med undantag för glasverandan som har skiffertak.

1:30 ligger intill det äldre huset. Det är uppfört på 1930-talet med brutet tak, liten glasveranda och ett skärmtak över entrén. Fasaden är klädd med vågkantade sidiplattor, taket med rombiska eternitplattor. Byggnaden omges av en trädgård med träd och buskar. Vid sidan av boningshusen ligger ekonomibygnaderna, som alla är uppförda på 1930-talet. Ladugården har loge och vagnslider, med ladugårdsdelen murad i ett betongtegel med struktur som enligt uppgift tillverkats i Dals-Rostock²⁰. Ladugården har tak av enkupigt lertegel på ena sidan och tvåkupigt på andra. Under en del av den ligger en källare. Här finns även ett magasin med tak av rombiska, skifferimiterande cementplattor, ett garage med tak av korrugerad eternit samt en vedbod. Alla ekonomibygnader har faluröd träpanel.

Gärdsrud 1:30 och 1:67:s kulturhistoriska värde motiveras av den välbevarade helheten och av byggnadernas väl bibehållna och tidstypiska karaktär. Gärdsrud 1:67 är med sin välbevarade exteriör ett fint exempel på en mindre mangårdsbyggnad från årtiondena runt förra sekelskiftet. Den oregelbundna panelen och de dekorativt

utformade fönsteromfattningarna förstärker karaktären. Gärdsrud 1:30 är ett intressant och välbevarat exempel på en gård från 1930-talet, såväl vad gäller utformning som materialval. Fasaden och taket av fibercementplattor är ett tidstypiskt exempel på vad som under årtiondena runt 1950 ansågs vara modernt och praktiskt.

Gärdsrud 1.30, med ekonomibygnaderna till vänster i bild.

Överst Gärdsrud 1:67.

²⁰ Samtal med ägaren Olle Larsson 15/5 2006.

25. Läperud 2:1 och 2:2

Gården ligger precis invid riksväg 45, ett par kilometer sydväst om Mellerud. Bakom gården sträcker ett flackt odlingslandskap ut sig. Man- och fägård ligger åtskilda och utgör i dag två olika fastigheter. Boningshuset, en mycket välbevarad dalslandsstuga från 1831, ligger i en trädgård omgärdad av en häck och en trädgårdsgård. Dalslandsstugan, som uppfördes av återanvänt virke, har utskjutande knutar, skiffertak och faluröd locklistpanel. Locken har avfasade kanter. Dörren är en inåtgående pardörr med fiskbenspanel. Fönstren är spröjsade tvålufts-fönster med gammalt glas. På vinden sitter ett spröjsat lunettfönster i det södra gavelröstet. Skorstenen är en hallskorsten med en enkel huv i plåt som skydd mot regn. I vinkel mot boningshuset ligger en timrad parbod, sannolikt ett magasin, med utskjutande knutar och skiffertak. På konsoler på framsidan vilar en hängränna i trä. På taket sitter en vällingklocka. Dörrarna, som öppnas inåt, har fiskbenspanel och överljusfönster. Vid ena gaveln finns en mindre tillbyggnad. Vid sidan om mangården ligger en ladugård med loge, troligen uppförd under sent 1800-tal, med slät faluröd panel och tak av tvåkupigt lertegel. Invid ladugården ligger ett mindre, timrat uthus med ett äldre halmtak, som senare täckts över med tvåkupigt lertegel.

Gårdens kulturhistoriska värde motiveras av dess ovanligt välbevarade karaktär och av den bevarade helheten. Boningshuset och magasinet är synnerligen väl bibehållna och utgör goda exempel på traditionell dalsländsk bebyggelse från mitten av 1800-talet och framåt. Ladugården och det mindre uthuset är intressanta både som väsentliga delar i helhetsmiljön och som exempel på ekonomibyggnader från sent 1800-tal. Uthuset är särskilt intressant som exempel på traditionellt byggnadsskick i trakten, eftersom det både är timrat och har halmtak under teglet.

Till vänster gården på håll, till höger ladugården.

26. Läperud 1:15

Gården ligger i det flacka odlingslandskapet ett par kilometer sydväst om Mellerud. Den ligger med en mindre skogsdunge i ryggen. Gården består av två mindre boningshus, en källare samt en liten ladugård. Det ena boningshuset är sannolikt uppfört ca 1900. Det har faluröd locklistpanel, glasveranda med pardörrar och tak av tvåkupigt lertegel. Det andra boningshuset är sannolikt betydligt äldre. Det har faluröd locklistpanel på oregelbunden bredd, skiffertak och hallskorsten. I panelen kan man avläsa att det byggts till på bredden med en skänk och en snedtäcka, samt att det höjts. Båda byggnaderna har spröjsade tvåluftsönster på bottenvåningen och mindre, spröjsade önsiter på gavlarna i vindsvåningen. Ladugården är liten, med faluröd lockpanel av bakar och okantade bräder. Loggporten är tvådelad och av en typ som förekommer även på andra håll i trakten. Den har två dörrar i den övre halvan och en i den nedre och den öppnas inåt. Ladugården har en mindre skygga i en änden. Byggnaden har ursprungligen haft halmtak, som i dag täcks av tvåkupigt lertegel utan nocktäckning.

Gårdens kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade karaktär, som ger en god bild av hur en mindre gård kunde vara uppbyggd i slutet av 1800-talet. Ladugårdens små dimensioner och traditionella byggnadsteknik och -material gör den intressant ur ett byggnadshistoriskt och byggnadstekniskt perspektiv. De två boningshusen har en väl bibehållen karaktär och det äldre huset är, i och med den tidiga ombyggnaden, byggnadshistoriskt intressant. Skiffertaket är typiskt för trakten och därför intressant som exempel på en regional byggnadstradition.

Det äldre boningshuset till vänster. Till höger ladugården och det yngre huset.

Åsnebyn 1:1 från sydost.

27. Åsnebyn 1:1

Åsnebyn ligger vid östra stranden av Lilla Kolungen, nära gränsen mot Gunnarsnäs och Örs socknar. Åsnebyn 1:1 ligger längst söderut i byn. Gården, som ägs av Hushållningssällskapet, omges av ett kulturlandskap där mycket litet hänt i brukningsmetoderna sedan mitten av 1950-talet. Här finns såväl hamlade träd som ängs- och betesmarker. Bebyggelsen flyttades till sin nuvarande plats efter enskiftet 1825.²¹ Den är uppdelad i mangård och fägård, och liten bit ifrån den övriga bebyggelsen ligger en lillstuga och gårdens smedja. Boningshuset är en parstuga i två plan, uppförd 1835.²² Den har faluröd locklistpanel, skiffertak av rombiska plattor, murad skorsten samt en glasveranda med pardörrar med glasad överdel. Mot ena gaveln har en snedtäcka med papptak byggts till. Fönstren är spröjsade tvåluftsfönster med dekorativt utformade omfattningar. Boningshuset flankeras av två uthus, på ena sidan ett magasin med skiffertak, faluröd locklistpanel och svarta plankdörrar, på den andra sidan en mangel- och redskapsbod med källare. Mangelboden har slät faluröd panel, skiffertak och gröna dörrar.

Till vänster magasinet och mangårdsbyggnaden, till höger mangelboden.

²¹ Åsnebyn på Dal Mer än tusen år av odling. Informationsfolder från Hushållningssällskapet.

²² Svenska gods och gårdar (1945), s.447.

Till vänster lillstugan och smedjan. Till höger ladugården.

Ekonomibyggnaderna är uppförda under 1900-talets första hälft. Ladugården är av höghustyp med loge, faluröd slät panel och eternittak. Parallellt med den ligger en bodlänga med redskapsbod, vagnslider, hönsbhus och dass, med faluröd panel och tak av tvåkupigt lertegel. Bakom ladugården ligger ett gödselhus med svinstia samt en enkelloge med spåntak. Vid gården finns även ett garage, sannolikt från 1940-talet. En liten bit bakom boningshuset ligger lillstugan, som har faluröd locklistpanel, skiffertak och pardörrar med glasad överdel. Nära lillstugan ligger smedjan, som har faluröd locklistpanel, svarta dubbeldörrar och tak av tvåkupigt lertegel.

Gårdens kulturhistoriska värden motiveras av den välbevarade helhetsmiljön och karaktären, samt av sammanhanget med det välbevarade kulturlandskapet. Såväl bebyggelse som landskap ger en god bild av hur den agrara näringen utvecklats från mitten av 1800-talet och hundra år framåt. Här finns exempel på flera av de traditionella byggnadsteknikerna och byggnadstyperna. Åsnebyn 1:11 är byggnadstekniskt, byggnadshistoriskt och pedagogiskt intressant och utgör tillsammans med det omgivande landskapet en kulturmiljö med synnerligen stora kulturhistoriska värden.

Från vänster enkellogen och gödselhuset, bakom dem ladugården.

28. Stubberud, Kambol 1:36

I det flacka landskapet söder om Mellerud, strax nordväst om riksväg 45, ligger Stubberud på en liten höjd. Man- och fägård ligger åtskilda och boningshuset omges av en trädgård med träd, buskar och en häck. Det är ursprungligen en enkelstuga som uppfördes 1800.²³ Byggnaden är timrad med utskjutande knutar och har faluröd locklistpanel, spröjsade tvåluftsfönster och tak av tvåkupigt betongtegel. 1945 tillkom den inbyggda förstukvisten på framsidan och 1973 byggdes huset ut åt norr, och fick då den karaktär av parstuga som det har i dag. Vid sidan om boningshuset, invid en stor grusad gårdsplan, ligger ladugården som uppfördes 1897 och reoverades 1927. En djurstalldel är tillbyggd vid ena gaveln. Ladugården har faluröd slät panel och locklistpanel, samt ett tak av tvåkupigt lertegel med det äldre halmtaket bevarat under. I vinkel mot ladugården ligger en modern maskinhall från 1980, likaledes med faluröd locklistpanel.

Stubberuds kulturhistoriska värde motiveras av mangårdsbyggnadens och ladugårdens välbevarade karaktär, samt av gårdens miljöskapande betydelse i landskapet. Boningshuset är ett exempel på bebyggelse uppförd före laga skifte, med lång kontinuitet på platsen. Det är också ett intressant exempel på en väl utförd, sentida utbyggnad. Ladugården är ett välbevarat exempel på en äldre ladugård uppförd med för trakten typisk teknik i för trakten typiska material.

Till vänster boningshuset, till höger ladugården.

²³ Svenska gods och gårdar (1945), s.433.

Mangårdsbyggnaden på Kambol 1:38, med den välbevarade allén framför.

29. Ödegården, Kambol 1:37 och 1:38

På ett mindre impediment i det öppna jordbrukslandskapet, längs vägen mellan Järn och Ör, ligger Ödegården. Den består av två gårdar, som ligger omgivna av stora lönnar och ekar. Kambol 1:37 är en dalslandsstuga uppförd 1830²⁴, med utskjutande knutar, faluröd locklistpanel, spröjsade tvåluftsfönster och tak av tvåkupigt betongtegel. Vid sidan av huset ligger en lillstuga och en bod, båda med faluröd locklistpanel. Kambol 1:38 ligger bredvid 1:37, med en allé av hamlade lönnar från vägen. Det är från början en dalslandsstuga uppförd 1840 med utskjutande knutar, faluröd locklistpanel, spröjsade tvåluftsfönster och skiffertak. Ingången sker genom en pardörr med speglar. På senare år har huset byggts ut till en parstuga och fönstren har delvis bytts från tvåluftsfönster med sex rutor till småspröjsade tvåluftsfönster. I vinkel mot boningshuset ligger den enda kvarvarande ekonomibyggnaden, en timrad parbod med skiffertak, dörrar med liggande panel samt en vällingklocka på taket.

Ödegårdens kulturhistoriska värde motiveras främst av Kambol 1:38:s välbevarade och tidstypiska karaktär, som bibehållits vid ombyggnaden. Såväl boningshuset som parboden är goda exempel på traditionellt byggnadsskick i trakten, såväl i materialval som i byggnadsteknik. Den välbevarade allén har stora miljöskapande värden och är ett värdefullt kulturelement i landskapet. Kambol 1:37 verkar förstärkande i helhetsmiljön och bidrar till Ödegårdens stora miljöskapande värden.

Magasinet på Kambol 1:38 till vänster. Till höger mangårdsbyggnaden på Kambol 1:37.

²⁴ Svenska gods och gårdar (1945), s.433.

Boningshuset med magasinet till höger.

30. Ängen, Brunshult 2:10

Ängen ligger exponerat ett drygt hundratal meter öster om riksväg 45, i sydligaste delen av Holms socken. Åt öster och söder breder det uppodlade slättlandskapet ut sig, i norr ligger ett skogsparti. Boningshuset är ett västsvenskt dubbelhus, sannolikt uppfört i början på 1900-talet, med faluröd locklistpanel och tak av betongtegel. Mot söder har den en glasveranda med spröjsade fönster och pardörrar, mot norr en snedtäcka från 1940-50-tal med köksingång. Bredvid boningshuset ligger ett magasin, uppfört ca 1940-50, med tak av betongtegel med plan profil. Ladugården från ca 1930-50 ligger på andra sidan gårdsplanen. Den har slät faluröd panel och eternittak. Till gården hör även ett litet vedskjul samt ett nybyggt mindre uthus.

Ängens kulturhistoriska värde motiveras av byggnadernas välbevarade karaktär och den väl bibehållna gårdsmiljön. Gården har också ett miljöskapande värde i landskapet, där det utgör en betydelsefull del av landskapsbilden.

Ladugården till vänster, magasinet med garage till höger.

31. Lilla Brunshult (Ödegården), Äckerud 6:5 och Brunshult 2:11

Lilla Brunshult, som även kallas Ödegården, ligger invid riksväg 45 på västra sidan, strax norr om sockengränsen. Den är väl synlig från vägen och består av två gårdar, som i dag är sammanlagda till en fastighet. Den norra gården är uppdelad i man- och fägård. Från väg 45 leder en allé av hamlade askar upp mot boningshuset, som är en dalslandsstuga från 1840²⁵ med faluröd locklistpanel, utskjutande gavelknutar och skiffertak med hallskorsten. Fönstren är spröjsade tvålufts-fönster. På framsidan finns en glasveranda med pulpettak från ca 1930-40. Mellan boningshuset och ladugården ligger magasinet, som har faluröd slät panel och skiffertak, förutom på en senare tillbyggd boddel som har tak av tvåkupigt lertegel. Vid andra gaveln finns en vidbyggd snedtäcka med dass och hönshus. Bakom magasinet ligger ett mindre timrat svinhus. Ladugården uppfördes 1917 och har slät faluröd panel, svarta dörrar samt tak av tvåkupigt lertegel med spån under. På gården finns även en källare samt ett garage. Den södra gården består bland annat av ett gulputsat boningshus från 1928 och en ladugård från 1880.

Lilla Brunshults kulturhistoriska värde motiveras av den välbevarade helhetsmiljön, där de flesta byggnaderna är i väl bibehållet äldre skick. Ekonomibygnaderna ger en god bild av de olika funktioner som behövdes på en självhushållande gård. Boningshuset är med sin välbevarade karaktär representativt för en traditionell dalsländsk byggnadstyp från mitten på 1800-talet, och har som sådan ett byggnadshistoriskt värde. Närheten mellan gårdarna utgör ett förstärkande värde.

Överst gården på håll. Ovan till vänster boningshuset, till höger magasinet och ladugården.

²⁵ Svenska gods och gårdar (1945), s.424.

Boningshuset från trädgården.

32. Stora Brunshult, Brunshult 1:26

I radbyn Stora Brunshult på slätten öster om väg 45, i sydligaste änden av socknen, ligger gården 1:26 omgiven av stora lövträd. Boningshuset och ladugården är placerade på var sin sida om byvägen, som på västra sidan kantas av fyra stora hamlade askar. Boningshuset är en dalslandsstuga från 1840²⁶, med faluröd locklistpanel, skiffertak och murad skorsten. Fönstren är spröjsade tvålufts-fönster. Nära boningshuset ligger en byggnad med plåttak som inrymt magasin/snickarbod samt ett mindre uthus med eternittak. Ladugården, uppförd 1904, har slät före detta rödmålade panel och plåttak.

Gårdens kulturhistoriska värde motiveras av den väl sammanhållna gårdsanläggningen och dennas äldre karaktär. Boningshuset har ett byggnadshistoriskt värde som representant för sin byggnadskategori.

Till vänster ladugården, till höger överblicksbild med magasinet till vänster.

²⁶ Svenska gods och gårdar (1945), s.425.

Gården från sydväst.

33. Stora Brunshult, Brunshult 1:12

I radbyn Stora Brunshult på slätten öster om väg 45, i sydligaste änden av socknen, ligger gården 1:12 väl synlig i landskapet. Boningshuset är av västsvensk dubbelhustyp och uppfört ca 1900. Det har gräddvit locklistpanel, glasveranda med pardörrar och skiffertak. Byggnadens fönster är bytta, men i vindsvåningen är karaktäristiska liggande fönster med krysspröjs bevarade. Mot ena gaveln är en ny farstu tillbyggd. På ett för trakten karaktäristiskt vis är magasinet placerat i vinkel mot boningshuset. Magasinet, som är uppfört 1947 och har faluröd locklistpanel och eternittak, har bland annat inrymt en mjölbod.²⁷ Ladugården, som är byggd i vinkel med vagnslider i ena delen, har slät faluröd panel och tvåkupigt lertegel på större delen av taket. Den uppfördes 1874 och har en tillbyggd skygga på ena långsidan. Bakom ladugården ligger svinhuset/garaget från början av 1900-talet.

Gårdens kulturhistoriska värde motiveras av den väl sammansatta och välbevarade gårdsmiljön, där byggnadernas karaktär och utformning väsentligen bevarats, boningshusets fönsterutformning undantagen. Gårdsbildningen är representativ för traktens byggnadsskick.

Boningshuset till vänster, ladugården till höger.

²⁷ Kulturhistorisk byggnadsinventering, Älvsborgs länsmuseum 1998, s.2.

Verksamheter

34. Kraftstation, Ingribyn 1:4

Kraftstationen ligger i socknens nordligaste del, i en liten dalgång strax öster om vägen norrut mot Åsensbruk. Runt om ligger gårdar med tillhörande odlingsmark. Kraftstationen uppfördes ca 1915-20 och har varit både privat- och kommunägd.²⁸ Till formen liknar den en kyrka, med både torn och långskepp. ”Tornet” har kuverttak och ”långskeppet” sadeltak, båda täckta av svart plåt. Själva byggnadskroppen är uppförd i tegel, som putsats med ljusgul spritputs. Fönsteromfattningar och knutar är slätputsade och brunmålade. Fönstren är småspröjsade med bågformig överdel och har bågar och karmar av gjutjärn. Under byggnaden rinner ett vattendrag, och uppifrån slänten ansluter en turbin. Byggnaden är i bruk och elen som produceras går ut på nätet.

Kraftstationens kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade och tidstypiska exteriör, som är ett exempel på den betydelse denna typ av byggnader tillmättes. Byggnaden har fått en mycket genomarbetad och medveten utformning med tydliga sakrala drag, som troligen skall ge associationer till ett ljusets tempel. Kraftstationen är ett fint exempel på genomtänkt bruksarkitektur och har stora arkitektoniska, historiska och miljöskapande värden.

²⁸ Samtal med Mats Stefansson, 5/4 2006.

35. Köpmannehamn, Köpmannehamn 2:1

Köpmannehamn ligger i Vänern, utanför södra delen av Långöhalvön i norra änden av Holms socken. Det är en stor kaj, som har förbindelse med land. Den står enligt uppgift på en plattform som murats upp på ekstockar.²⁹ Köpmannehamn har varit djuphamn för de största båtarna, som inte kunde gå in närmare land. Här skedde omlastning till mindre båtar. På kajen står i dag ett stort hamnskjul, klätt med ljus gråblå träpanel. Taket är ett plåttak. Här har sannolikt funnits lastkranar med mera, men av detta är ingenting kvar i dag.

Köpmannehamns kulturhistoriska värde motiveras av dess betydelse för socknens och omgivande områdens handel och kontakter med omvärlden. Det är ett intressant exempel på hur människor dragit nytta av närheten till vattenvägarna och visar på dessas betydelse för dåtidens kommunikationer, då det var lättare och snabbare både att transportera varor och färdas till sjöss.

²⁹ Samtal med John-Erik Karlsson, 10/5 2006.

Miljöer

Sunnanå hamn

Sunnanå hamn med stationen på höjden och magasinet vid vattnet.

Sunnanå hamn ligger vid Vänern nordost om Mellerud. Här ägde mellan 1788 och 1892 Sunnanå marknad rum, där lyxvaror kunde införskaffas av folket i bygden, tjänstefolk städjas och uppgörelser slutas.³⁰ Härifrån skeppades också en hel del av den havre som producerades under 1800-talets mitt, för vidare transport ut i Europa. I Sunnanå slutade även järnvägen mellan Norge och Sunnanå, som invigdes 1879 i närvaro av Oscar II. Man hyste förhoppningar om att gods till Norge skulle fraktas via Sunnanå till Fredrikshald, i stället för via Trollhätte kanal och Göteborg. Dessa förhoppningar kom dock på skam, större delen av godset gick via Göteborg och redan 1887 var godstrafiken ytterst sporadisk. 1896 ansöktes om nedläggning av banan Mellerud-Sunnanå, vilket avslogs.³¹ Godstrafiken var igång fram till 1959.³²

Kulturhistorisk värdering

Sunnanå hamn har länge varit ett viktigt nav i socknens handel och i transporter till och från Holm. Hamnmiljön har ett stort lokalthistoriskt och socialhistoriskt värde och är även av regional betydelse. Härifrån skeppades stora mängder havre, bland annat till Storbritannien, vilket fick stora återverkningar i såväl jordbruks- som befolkningsutvecklingen i södra Dalsland.

³⁰ Brodin (1954), s.190.

³¹ Brodin (1954), s.238 ff.

³² < www.historiskt.nu > 8/12 2006

36. Sunnanå före detta stationshus, Sunnanå 1:2

Stationshuset ligger på en höjd vid Sunnanå hamn, ovanför den före detta perrongen. Det uppfördes 1871³³ i en för tiden typisk schweizerinspirerad panelarkitektur, med stående pärlspont- och locklistpanel och med dekorativt utformade fönsteromfattningar, lister och knutbrädor. Panelen är målad i en ljus gul kulör, medan fönsteromfattningar och knutbrädor är bruna. På gaveln mot hamnen

sitter ett trelufts-fönster med spetsbågiga rutor. Byggnaden används i dag som klubbhus för en båtklubb.

Stationshusets kulturhistoriska värde motiveras av dess historiska betydelse för socknen, dess välbevarade karaktär och tydligt avläsbara funktion. Det är, tillsammans med den före detta banvallen, den enda tydliga lämningen från järnvägen mellan Sunnanå och Fredrikshald. Stationshusets välbevarade karaktär gör det till ett intressant och tidstypiskt exempel i sin kategori.

37. Före detta sädesmagasin, Sunnanå 2:1

Sädesmagasinet ligger vid kajkanten, med långsidan mot vattnet. Det har bland annat använts för mellanlagring av havre, som tidvis exporterats i stor omfattning från Dalbosläätten.³⁴ Bottenvåningen anses vara från 1690-talet.³⁵ Den är murad i natursten och har senare byggts på med en våning i tegel, som putsats. Gavelröset är uppfört i korsvirkesteknik, med putsade tegelfyllningar. Små, gallerförsedda

fönstergluggar sitter regelbundet placerade i muren på nedervåningen. I övervåningen sitter smala liggande fönster. Magasinet har också ett antal lastluckor med omålad fiskbenspanel. Taket är belagt med skiffer.

Sädesmagasinets kulturhistoriska värde motiveras av dess ålder, dess välbevarade karaktär samt av dess historiska betydelse för trakten. Det spelade en viktig roll i den expansion som jordbruket på Dalbosläätten genomgick under 1800-talet, då mycket av produktionen lades om till havre.³⁶ Byggnadens konstruktion, med murar både av sten, tegel och korsvirke är byggnadstekniskt och byggnadshistoriskt intressant. Korsvirkeskonstruktioner är mycket ovanliga i trakten.

³³ Gula kartan, Mellerud 9B:29, Lantmäteriet 1989

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid.

³⁶ Mascher m.fl. (2002), s.127 ff.

Långö

Långöhalvön ligger i nordligaste delen av socknen, mellan Dalsjön och Vänern strax söder om Köpmannebro. Halvön är skogbeväxt, med klippor ut mot Vänern. I ett band längs vattnet ligger sommarstugor utan farbar väg. På västsidan löper järnvägen och i norra änden, i den lilla del av halvön som hör till Skälleruds socken, låg tidigare Köpmannebro järnvägsstation. Den var den enda i Sverige utan vägförbindelse. Här låg även en terpentinfabrik, som vid förra sekelskiftet blev textilfärgeri. Denna verksamhet bedrevs fram till ca 1920-30. Byggnaden revs på 1950-talet. Senare tillverkade Televerket telefonstolpar här, vilket inkluderade impregnering med kopparvitriol. Förfarandet ledde till stora föroreningar i marken, som nu har sanerats. Strax söder om detta sanerade område, som i dag mest är ett särpräglad, flistäckt minde fält, ligger en samling villor som mestadels bebotts av sjöfolk som sjömän och skeppare ³⁷. Villorna ligger utan farbar väg invid järnvägen, med förbindelse med Köpmannebro via gångbanan på järnvägsbron.

Rester efter industriverksamheten på Långö.

Kulturhistorisk värdering

Bebyggelsemiljön på norra Långö är utan motsvarighet i socknen. Den är, med sin koppling till sjöfart, handel och industri ett för trakten ovanligt exempel på tjänstemannabebyggelse. Den har, till skillnad från merparten av socknens övriga bebyggelse, Melleruds tätort undantagen, liten eller ingen agrar anknytning. Bebyggelsen på Långö är därför socialhistoriskt intressant. Villorna har med något undantag tillkommit ungefär vid samma tid, vilket ger en väl sammanhållen bebyggelsemiljö med stora miljöskapande värden. Miljön har också stora bebyggelsehistoriska värden.

³⁷ Samtal med John-Erik Karlsson, 10/5 2006.

38. Åsen, Guttvik 8:1

Längst norrut i den lilla samlingen villor ligger Åsen, en villa med brutet tak uppförd ca 1925-40. Den har en tidstypisk utformning med faluröd locklistpanel, tak av tvåkupigt lertegel samt fönster med korspost och vita omfattningar. På framsidan är en farstu med skärmtak över dörren tillbyggd i efterhand. Villan ligger i en trädgård med bärbuskar och fruktträd. Till villan hör ett par mindre bodar med pulpettak samt två gäststugor, varav den ena fått en glasveranda med spröjsade, etsade rutor och pardörrar från ett äldre hus.

39. Lundsberg, Guttvik 7:1

Precis ovanför järnvägen ligger Lundsberg, vars utformning avviker från de omkringliggande villornas. Lundsberg är om- och tillbyggt i omgångar, men är sannolikt uppfört 1870-1910. Byggnaden är utvändigt klädd med ljus gul spontad panel med en liten grön ton i, med dekorativt utformat avslut på panelbräderna. Fönsterbågar och –omfattningar är mörkt gröna och dekorativt utformade med drag av både schweizerstil och nationalromantik. Fönstren har många olika utföranden, med den gemensamma nämnaren att de är spröjsade. Ingången ligger i en liten öppen farstu i form av ett lågt runt torn med huv. Taket är belagt med svart trp-plåt.

40. Lugnet, Guttvik 6:1

Lugnet ligger i sydöstra änden av den lilla villasamlingen. Det uppfördes på 1920-talet i en för tiden sympisk stil med två- och treluftsfönster med korspost, glasveranda och små trekantiga fönster på vinden. Lugnet har locklistpanel målad med faluröd oljefärg, brant takfall och grönt plåttak. I vindsvåningen sitter tre liggande fönster.

41. Oroa, Guttvik 4:1

Villan ligger längst söderut av villorna på Långö, strax ovanför järnvägen med strålande utsikt över Dalsjön. Den uppfördes 1924 och har faluröd locklistpanel, brutet tak med tvåkupigt lertegel och spröjsade två- och treluftsfönster. På den södra gaveln finns en glasveranda med partier i grönt och rosa glas. Mot vattnet har en stor öppen altan tillkommit på senare år. På en liten höjd ut mot sjön ligger ett litet lusthus, uppfört ca 1890, med öppen veranda, spröjsade fönster med färgade hörnrutor och kuverttak.

Västra Vässby

Västra Vässby ligger i det öppna slättlandskapet norr om Mellerud, väster om riksväg 45. Bebyggelsen ligger längs en mindre ås och är grupperad längs bygatan i form av en radby. Med undantag för boningshuset på Västra Vässby 3:8 ligger boningshusen på norra sidan av gatan, avskilda från ekonomibygnaderna som ligger på båda sidor om gatan. Boningshusen är av blandad karaktär, med bland annat ett par av dubbelhustyp och en dalslandsstuga. De omges av uppvuxna trädgårdar. Byn har skiftats i flera omgångar, dels under senare halvan av 1700-talet då storskifte genomfördes på inägorna och dels i mitten på 1800-talet då laga skifte genomfördes och även utmarken delades upp. Före laga skifte hade byn karaktären av en klungby³⁸, men skiftet innebar att byns bebyggelse disponerades annorlunda än tidigare. De flesta gårdarna blev kvar i byn, men ett par av dem flyttades ut till nya lägen. Under 1800-talet genomfördes tre ägoklyvningar, vilket kan kopplas till utvecklingen i Dalsland under denna tid. Till byn hörde även ett soldattorp, Tapper, som är beläget några hundra meter sydväst om byn. 1778 hade byn fem brukningsdelar. I dag består byn av sex brukningsdelar plus torpet Tapper.

Västra Vässby från sydväst. Här syns de flesta av byns gårdar.

Kulturhistorisk värdering

Västra Vässby är ett betydelsefullt inslag i landskapet och är ett bebyggelsehistoriskt intressant exempel på en struktur uppkommen i samband med laga skifte i mitten av 1800-talet, med en samlad bybildning, soldattorp och utskiftade gårdar. Byns historia med ägoklyvningar speglar utvecklingen i denna del av Dalsland under 1800-talet. Här nedan beskrivs de gårdar/byggnader som har särskilda kulturhistoriska värden. Utöver dem är Västra Vässby 3:10, 3:21, 3:5 och 3:12 betydelsefulla delar av bebyggelsemiljön och har stora miljöskapande värden. Byn är som helhet av stort värde för landskapsbildningen.

³⁸ Kulturhistorisk byggnadsinventering 1995, s. 3, samt skifteskartor på www.lantmateriet.se.

42. Västra Vässby, Västra Vässby 3:8

Västra Vässby 3:8 ligger längs österut i Västra Vässbys radby, omgivet av öppen odlingsmark. Man- och fägård är skilda åt. Runt tomten står lövträd och entrén markeras av två parställda vårdträd. Boningshuset är ett dubbelradhus i två våningar, troligen uppfört på 1850-talet³⁹. Det är klätt med faluröd locklistpanel, har både spröjsade och ospröjsade fönster med enkla omfattningar och tak av tvåkupigt lertegel. Dörren är en gulmålad pardörr med såväl liggande panel som fiskbenspanel, med små spröjsade glasrutor högst upp. Ladugården och det vidbyggda stallet ligger längs bygatan. De är uppförda under tidigt 1900-tal, med slät panel/locklistpanel och tak av korrugerad eternit respektive tvåkupigt lertegel. Garaget, uppfört på 1950-talet, står på boningshusets andra sida. Det har ett pulpettak täckt med korrugerad plåt. På gården finns även en lekstuga och en jordkällare.

Västra Vässby 2:8 utgör en betydelsefull del i bebyggelsemiljön. Gården har en relativt välbevarad karaktär, som visar hur en gård på slätten kunde utformas i slutet på 1800-talet och under tidigt 1900-tal.

Vässby 3:8 i dess omgivning till vänster. Till höger Västra Vässbys bygata från sydost.

³⁹ Kulturhistorisk byggnadsinventering 1995, s. 17.

Det yngre boningshuset med dess lövsågeriprydda veranda.

43. Vässby, Vässby 3:2

Vässby är en av de gårdar som skiftades ut från byn på 1840-talet. Den ligger väster om Västra Vässby, längs vägen mot Vedbyholm. Från vägen leder en oxelallé upp till gården. Mangårdsbyggnaden, som ligger rakt fram i allén, är en salsbyggnad i två våningar uppförd 1878⁴⁰. Fasaden är klädd med stående, vitmålad pärlspontpanel och rikt dekorerad med lövsågerier, särskilt på den öppna verandan och på den öppna förstukvisten vid köksingången. Även takkanten vid gavlarna har fått en stående lövsågerilist, som vid takåsen kröns av en lövsågad prydnad liknande en skatevila. Taket är belagt med skiffer, som på framsidan täckts med tjärad papp. Framför huset finns en rondell med en liten plantering. Bakom mangårdsbyggnaden ligger det äldre boningshuset, som flyttades hit från Västra Vässby i samband med laga skifte. Det är av dubbelhustyp, timrat och klätt med slät faluröd panel. Fönstren är spröjsade och har släta omfattningar. På framsidan har byggnaden tre spröjsade lunettfönster i vindsvåningen, varav det mittersta sitter över ingångens pardörr. Taket är belagt med sinuskorrugerad eternit. Runt de båda boningshusen ligger en trädgård med träd och buskar, som skiljer man- och fägård åt. Gårdens två ladugårdar, båda uppförda på 1870-talet, ligger på rad i vinkel mot boningshuset. De har båda faluröd träpanel och tak av tvåkupigt lertegel. Mellan det äldre boningshuset och ladugårdarna ligger magasinet, uppfört på 1930-talet, med faluröd träpanel och plåttak. På gården finns också ett nyuppfört garage.

Vässbys kulturhistoriska värde motiveras av gårdens välbevarade karaktär och särpräglade utformning. Mangårdsbyggnaden är av en typ som är ovanlig i socknen, och dess genomarbetade gestaltning med lövsågerier och panel saknar motstycke i trakten. De välbevarade ekonomibyggnaderna är intressanta som exempel på äldre byggnadsskick och är ett väsentligt inslag i helhetsmiljön. Gården är, med allén som starkt bidragande element, av stort värde för landskapsbilden. Den är också intressant genom sin historiska koppling till bebyggelsemiljön i Västra Vässby.

⁴⁰ Kulturhistorisk byggnadsinventering 1995, s. 14.

Det äldre boningshuset.

Ladugården med garaget till vänster.

44. Tapper, Västra Vässby 3:20

Tapper ligger exponerat i det öppna odlingslandskapet väster om riksväg 45. Det är ett före detta soldattorp till Västra Vässby, som uppfördes under andra halvan av 1800-talet⁴¹. Det ligger i en något vildvuxen trädgård med en källare med överbyggnad samt ett litet dass. Torpet är en enkelstuga med faluröd locklistpanel på oregelbunden bredd, med en inåtgående vitmålad pardörr med fiskbenspanel och små rutor högst upp. Taket är belagt med skiffer. Fönstren är spröjsade tvåluftsfönster. På ena gaveln har en snedtäcka med papptak byggts till på senare tid. I huset bedrevs söndagsskoleundervisning i början av 1900-talet.

Tappers kulturhistoriska värde motiveras av dess relativt välbevarade karaktär samt av dess anknytning till Västra Vässby, där byggnadens historia både som soldattorp och som undervisningslokal har betydelse.

⁴¹ Kulturhistorisk byggnadsinventering 1995, s. 20.

Sommarstugor

Guttvik 3:9.

45. Guttvik 3:9 och 3:12

I Holms sockens norra del, invid Vänern, ligger ett band med sommarstugor relativt glest. I en mindre grupp om fem stugor ligger Guttvik 3:9 och 3:12, som sannolikt uppförts ca 1950-70. De har tidstypisk liggande panel och fönstersättning med både en- och tvåluftsfönster. På baksidan sitter en indragen veranda, till vilken man inifrån kommer genom glasade dörrar med fönsterluckor. Guttvik 3:12 har tegelväggar på verandan, medan Guttvik 3:9 har tegel i verandans öppna spis. Taken är av ler- eller betongtegel.

Sommarstugornas kulturhistoriska värde motiveras av dessas välbevarade, tidstypiska karaktär, som är ett bra exempel på fritidshusbebyggelse från mitten av 1900-talet. Såväl material som utformning är i allt väsentligt oförändrade och sommarstugorna har såväl social- som byggnadshistoriska värden.

Guttvik 3:12.

Björkliden ligger vackert vid Nären.

46. Björkliden, Snarstigen 1:3

Precis invid en vik av Nären, i socknens norra del, ligger Björkliden omgivet av en liten trädgård. Sommarstugan är uppförd ca 1930-50 i en för tiden typisk stil med sidiplattor på fasaden, en liten glasveranda vid entrén samt enkla smidesräcken. Taket är i dag plåttäckt. Ytterdörren är slät med ett litet fönster i övre delen. I den sluttande trädgården ligger flera mindre uthus, bland annat ett dass.

Sommarstugans kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade, tidstypiska karaktär, som är ett bra exempel på fritidshusbebyggelse från mitten av 1900-talet. Såväl material som utformning är i allt väsentligt oförändrade och sommarstugan har såväl social- som byggnadshistoriska värden.

Båthus och uthus

Sjöbodarna med Vänern i bakgrunden.

47. Erlandsrud 2:1 och Ängenäs 2:5

Några hundra meter söder om Sunnanå hamn, invid Vänern, ligger en mindre samling båthus och redskapsbodnar oregelbundet utspridda längs strandlinjen. De har alla faluröd locklistpanel med gröna dörrar och snickerier. Taken är av svart plåt. Dörrar och fönster är i flera fall återanvända från äldre boningshus, vilket ger bodarna en mer genomarbetad gestaltning. De utgör en väl sammanhållen bebyggelsemiljö.

Det kulturhistoriska värdet motiveras främst av den väl sammanhållna bebyggelsemiljön, som har ett stort miljöskapande värde. Båthusen och bodarna är också ett uttryck för den blandedekonomi som fanns nära kusten, där man både bedrev jordbruk och fiske. Miljön har därför även socialhistoriskt värde.

Ladugården sedd från gårdsplanen.

48. Ladugård, Täppan 1:11

Täppan ligger på slätten strax söder om Mellerud, på östra sidan om vägen mot Järn. Granngården ligger precis intill. På Täppan 1:11 finns ett modernt bostadshus, ett äldre magasin, en bod samt en ladugård uppförd 1876.⁴² Ladugården är timrad, med en stor logdel och en vagnbod i stolpverk. Den har faluröd lockpanel med lock av bakar och okantade bräder. Logportarna är tvådelade, av en typ som förekommer även på andra håll i trakten. De har två dörrar i den övre halvan och en i den nedre och de öppnas inåt. Taket är av halm, som i dag täcks av tvåkupigt lertegel.

Ladugårdens kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade karaktär, där såväl material som byggnadsteknik är exempel på en traditionell byggnadstradition med lång kontinuitet. Ladugårdar av det här slaget finns ännu kvar runt om i trakten, men få är lika väl bibehållna som den på Täppan. Ladugården har såväl byggnadshistoriska, byggnadstekniska som agrarhistoriska värden.

Portarna till vänster. Här syns halmen under takskägget. Ladugårdens baksida till höger.

⁴² Samtal med ägaren Axel Ljung, 15/5 2006.

Den låga smedjan med hallskorsten.

49. Smedja, Täckpan 1:15

Täckpan ligger på slätten strax söder om Mellerud, på östra sidan om vägen mot Järn. Granngården ligger precis intill. På Täckpan 1:15 finns ett ombyggt boningshus, en ladugård samt en smedja från andra halvan av 1800-talet. Smedjan ligger i utkanten av trädgården, mellan Täckpan 1:15 och granngården. Den är timrad och har faluröd lockpanel med bakar som lock. Dörren är en låg svartmålad plankdörr med ett mindre fönster ovanför. Byggnaden har också ett liggande spröjsat fönster på en av långsidorna. Taket är belagt med skiffer, med en hallskorsten placerad i nocken. På 1800-talet verkade här smeden Anders Svensson, som bland annat skänkte arkeologiska föremål och alla smedjans inventarier till Ödeborgs fornsal i Färgelanda.⁴³

Smedjans kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade karaktär, där såväl material som byggnadsteknik är exempel på en traditionell byggnadstradition med lång kontinuitet. Smedjor fyllde en viktig funktion på gårdarna, eftersom de gjorde det möjligt att reparera trasiga redskap och nytillverka enklare saker. Smedjan har såväl byggnadshistoriska, byggnadstekniska som socialhistoriska värden.

⁴³ Samtal med Axel Ljung, 15/5 2006.

Övriga hus

Banvaktstugan sedd från banvallen.

50. Före detta banvaktstuga, Bodalen, Guttvik 1:23

Invid Bergslagsbanan, strax söder om Långö-halvön, ligger en liten banvaktstuga. Den är sannolikt uppförd 1870-1900 i en för tiden och byggnadskategorin typisk stil med liggande spontad panel, vita listverk och vita snickerier med mycket genomarbetad gestaltning. Vid gavelröstet, som är klätt med profilerad faluröd locklistpanel med dekorativt utformat avslut, sitter likaledes dekorativa konsoler utan bärande funktion. Takfallsvinkeln pryds av ett lätt profilerat listverk. Taket är belagt med svart tegelimiterande plåt.

Banvaktstugans kulturhistoriska värde motiveras av dess historiska anknytning till järnvägen samt av dess välbevarade och karaktär, som är både tidstypisk och typisk för byggnadstypen. Byggnaden har, i och med sin genomarbetade gestaltning och väl bibehållna snickerier, arkitektoniska värden. Den är också av lokalhistoriskt och byggnadshistoriskt intresse, samt har stort miljöskapande värde.

Detaljbild på konsolerna i gavelpetsen.

Snarstigen 1:4, med grannhuset strax bortanför.

51. Snarstigen 1:4

På östra sidan om en vik av Nären, längs den smala grusväg som leder upp till Hökeberg, ligger Snarstigen invid vägen. Här finns tre boningshus, varav två uppfördes som egnahem under 1930-talet. Snarstigen 1:4 är det nordligaste av de två och ligger omgivet av en tidstypisk trädgård med grusgång, häckar, rabatter och fruktträd. Det är uppfört i en och en halv våning med stående spontad panel, målad ljus gul, och brutet tak med tvåkupigt lertegel. Fönstren är spröjsade tvåluftsfönster med ljusbruna bågar och omfattningar. I taket finns en liten takkupa med ett liggande tvåluftsfönster. I utkanten av trädgården finns en mindre bod med tak av enkupigt lertegel.

Byggnadens kulturhistoriska värde motiveras av dess ursprungliga och välbevarade karaktär, som berättar om de ideal som rådde under 1930-talet genom sin enkla, väl genomarbetade gestaltning. Materialen och utförandet är den största utsmyckningen. Snarstigen 1:5, det sydliga av de två egnahemmen, har miljöskapande värde.

Villan rakt framifrån, med öppen mark bakom.

Olofsgården på sin nya plats.

52. Olofsgården, Nordkär 3:27

Olofsgården ligger exponerat i det öppna landskapet norr om Mellerud. Byggnaden uppfördes ursprungligen 1795 i Eriksbyn i Örs socken, och flyttades till sitt nuvarande läge 1995-96.⁴⁴ Den ligger i dag ensam, utan ekonomibyggnader. Det är en parstuga i två plan med faluröd locklistpanel med skrädda kanter och utknutar, småspröjsade tvåluftsfönster och skiffertak med hallskorstenar. Ytterdörren är en gulmålad pardörr med spontad panel, överljusfönster och dekorativt utformade omfattningar.

Olofsgårdens kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade och tidstypiska karaktär, som minner om den bebyggelsestyp - parstugan - som var vanlig före dalslandsstugans inträde i början-mitten av 1800-talet. Byggnaden är, trots att den flyttats från sitt ursprungliga sammanhang, av pedagogiskt och byggnadshistoriskt intresse. Den har också arkitektoniska kvaliteter och utgör i dag ett blickfång i landskapet.

⁴⁴ Samtal med Olle Ljung, Melleruds museum, 10/5 2006.

Lilla Ängenäs med rabatter och fruktträd.

53. Lilla Ängenäs, Ängenäs 1:9

Ängenäs ligger i norra delen av Sjöskogen, söder om Sunnanå. Lilla Ängenäs ligger öster om vägen, i en trädgård med buskar, fruktträd och rabatter. Boningshuset uppfördes 1932⁴⁵ med liggande, spontad panel, glasveranda och brutet tak. Taket har i dag rombiska eternitplattor. Panelen är målad med faluröd oljefärg. Vid ena gaveln finns en tillbyggd köksfarstu, vid den andra en enkel veranda med tak av korrugerad plast. Till boningshuset hör två mindre uthus, varav det ena varit get- och höns hus. Byggherren arbetade med skogsbruk och torde ha haft sin huvudsakliga utkomst därifrån.

Lilla Ängenäs kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade karaktär, som exemplifierar hur en mindre landsbygdsenhet utan större jordbruksanknytning kunde utformas på 1930-talet. Boningshuset är med sin väl bibehållna karaktär ett intressant exempel i sin kategori.

⁴⁵ Samtal med Morten Johansen 11/5 2006.

Byggnadsvård

Knappt tio procent av byggnadsbeståndet i Sverige är uppfört före 1900. Många äldre hus är om- och tillbyggda till oigenkännlighet, vilket gör de välbevarade byggnader som återstår desto mer värdefulla. Vi har som fastighetsägare ansvar för att våra hus behandlas med kunskap och respekt, och en god början på detta är att följa byggnadsvårdsdevisen att göra så litet som möjligt och att vid förändringar utgå ifrån byggnaden och dess kvaliteter. Kunskap om det enskilda huset och om traktens byggnadstradition är en viktig grund för god byggnadsvård. För att få jämförelsematerial och en kunskapsöverblick kan man titta i de skrifter och byggnadsinventeringar som ofta finns på läns- eller regionmuseerna.

Grund och stomme

Äldre byggnader är ofta mycket solida. Timmerhus står, trots en enkel grundläggning, stadigt och är stabila konstruktioner som också är bra ur energisynpunkt trots att de inte är isolerade på samma sätt som dagens konstruktioner. En panelad, tät timmervägg är såväl värmelagrare som isolerande. Stomme och grund hör samman och sättningar i grunden fortplantar sig genom stommen. En stel betonggrund är inte nödvändigtvis bättre än en murad stenfoot, som har litet större rörelsemån.

Blir det sättningar i mark eller grund, märks de ofta i resten av huset. Lutande golv, skeva väggar och kårvande dörrar är vanliga i gamla hus, och är något man gör enklast i att vänja sig vid. I murade hus, eller vid särskilt svåra fall i trähus, kan det ibland vara nödvändigt med en grundförstärkning.

När vi sköter äldre hus måste vi utgå ifrån den teknik de byggdes med. De måste tillåtas röra sig. Vid en tilläggsisolering ut- eller invändigt riskerar man att huset skadas både estetiskt och tekniskt. Det är en god idé att lära sig hur huset är byggt innan man börjar åtgärda det.

Timmerfogning i en loge med rundtimmer.

Smedja med kallmurad stengrund, Ale kommun.

Fasad

Fasadmaterialet betyder mycket för det intryck huset ger. Traditionellt har trä och med det sammanhörande tekniker som timring, skiftesverk och korsvirke använts av vanligt folk, medan sten varit förbehållet de välbärgade. Fasadmaterialets status har tydliggjorts bland annat genom att det periodvis varit vanligt att putsa träbyggnader, så att de skall se ut som byggnader av sten och därmed ge ett mer ståndsmässigt intryck. Vid upprustning av en byggnad är det viktigt att se efter exempelvis vilken typ av panel fasaden är klädd med – är panelen gjord av okantat virke är det lämpligt att fortsätta med sådan panel, för att bibehålla byggnadens karaktär. Okantad panel berättar om en resurshushållning som innebar att alla delar av virket togs tillvara. Är

panelen profilerad är det bra om det går att få tag på en panel med samma profil. Ofta kan mindre sågverk eller snickerier tillverka panel med specialbeställda profiler eller ovanliga mått. Det är värt besväret att leta!

Träpanel kan se ut på många olika sätt. Skarvning av profilerad locklistpanel till vänster. Till höger okantad lockpanel.

Tak och takmaterial

I Skålleruds socken dominerar tegel- eller skiffertak på boningshusen och på de viktiga magasinerna, medan ekonomibyggnaderna ofta tidigare haft halm- eller spåntak. Dessa tak är nu utan undantag omlagda till plåt eller tegel. Ett fåtal tak på exempelvis ladugårdar och svinhus har skiffer. Skiffertaken är en del i en lokal tradition som kan härledas till den stora förekomsten av skiffer och skifferbrott i trakten, och de är värda att värna om. Skiffer är både karaktärsskapande och hållbart. Också teglet har lång livslängd och åldras vackert, och ett tegeltak bör aldrig ersättas med tegelimiterande plåt eller betong. Bäst är att utgå från det befintliga takmaterialet och att undvika alla lockrop om ”underhållsfria tak” – sådana finns inte. Vid omläggning av tak på ekonomibyggnader bör äldre, underliggande tak sparas i så stor utsträckning som möjligt – de är en del av byggnadens historia och visar på traktens byggnadstradition vid tiden för deras tillkomst.

Huset till vänster har skiffertak av två olika typer. Även nocktäckningen är av skiffer. Till höger syns ett ladutak, där det äldre halmtaget är bevarat under teglet.

Fönster och ytterdörrar

Ett fönster är, förutom ljusinsläpp och vädringslucka, en av de viktigaste detaljerna på ett hus. Detta gäller även ytterdörren. Placering, proportioner och detaljutformning är mycket viktiga för det intryck huset ger och för dess karaktär. Dörrar och fönster hör till de arkitektoniska element man skall vara mest varsam med om man vill bevara en

byggnad oförvanskad. Många gamla fönster är av mycket god kvalitet och kan ofta kompletteras och repareras. Till exempel behöver man inte byta hela bågen bara för att nederdelen blivit dålig; det kan räcka med att byta det som är skadat. Är skadorna stora eller har fönstren redan bytts ut, kan nya tillverkas med originalen som förlaga. Det finns flera mindre snickerier som tillverkar nya fönster av god kvalitet, till en kostnad som inte överstiger den för fabriksstillverkade standardfönster. Se till att virkeskvaliteten och hopfogningen är samma som i originalet. Använd de äldre beslagen eller försök hitta nya eller begagnade av samma typ. Tänk också på att gammalt munblåst glas tillför atmosfär, stämning och ett vackert ljusspel, som ger ett helt annat intryck och en annan upplevelse än modernt planglas. Även dörrar kan lagas eller specialbeställas.

Överst till vänster ett äldre fönster med omsorgsfullt utformad omfattning. Överst till höger ljusspelet i gammalt fönsterglas. Nederst till vänster en enkel, men genomarbetad, sidodörr med liggande panel. Nederst till höger en fint arbetad pardörr till en glasveranda.

Invändiga snickerier

Länge tillverkades alla snickerier för hand, av lokala hantverkare. De har förändrats över tid och en byggnad kan dateras med utgångspunkt i hur dörrar, dörrfoder, lås och annat utformats. Lokal tradition och social status kan också utläsas. Äldre snickerier kan liknas vid antikviteter och bör behandlas därefter, med omsorg och försiktighet. Liksom fönster och dörrar kan de lagas och repareras. Att de är slitna och har en del märken är bara ett tecken på tidens gång, och på att de sitter i ett äldre hus. Att byta ut dem mot nya minskar förståelsen av husets historia. Det är lätt att göra för mycket, och svårt att ångra sig om man redan slängt foder, dörrar eller beslag. Spara det gamla – du själv eller någon annan kan få stor nytta och glädje av det!

Golv, väggar och tak

Moderna material krockar lätt med de gamla i ett äldre hus. Lutande golv, skeva väggar och nedböjda tak är inte skadliga för byggnaden och är den del av det som ger intryck av ålder och äkthet. Om man kan tänka sig att leva med exempelvis ett lutande golv och ser det som en del av byggnadens historia, blir det också billigare att rusta upp ett gammalt hus. Utgå ifrån det befintliga golvet och fundera igenom om det gamla skurgolvet verkligen måste lackas. Ofta är det lika lättskött, och vackrare, med ett skurgolv som inte måste slipas om efter några år.

I många äldre hus lerklinades eller putsades väggarna invändigt, som underlag för tapet eller målning. Detta underlag går ofta bra att reparera. Vill man ändå klä väggarna med skivor är det viktigt att välja tunna sådana, som följer väggarnas ojämnheter. Då kan man också slippa lossa och flytta foder och socklar. Väggarna bär ofta spår efter ett otal omtapetseringar eller ommålningar. Ta vara på de äldre tapeterna och låt så mycket som möjligt sitta kvar – de är också en del av husets historia och kan vara till glädje för kommande generationer.

Äldre innertak var ofta målade direkt på bräderna eller pappspända. Taklisterna kunde vara enkla eller profilerade. Taket är en viktig del i ett rum, och stämningen förändras markant om man sätter in plattor eller ett undertak.

Målning ute och inne

Både färgtyp och färgsättning betyder mycket för det intryck ett hus ger, och är en viktig del av dess historia. Vid målningsarbeten på eller i ett äldre hus bör man utgå ifrån såväl de färgtyper som den färgsättning som hör ihop med huset och dess gestaltning. Vid utvändigt måleri är detta extra viktigt. En byggnad som målats med slamfärg eller linoljefärg bör målas om med samma typ av färg. De traditionella färgtyperna är både beprövade och billiga.

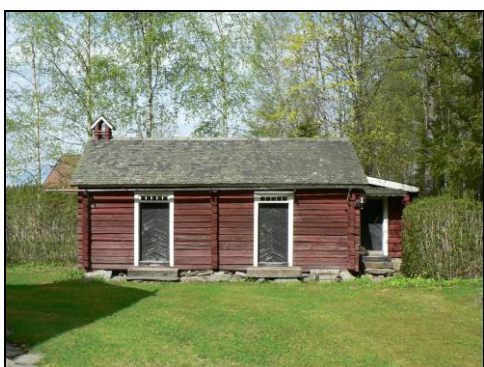
Rödfärg (slamfärg) är oöverträffad vad gäller pris, hållbarhet och egenskaper. Den är också mycket lätt att underhålla. Kalkfärg är enkelt och billigt att använda när man lärt sig principerna, och ger en vacker yta som åldras med behag. Linoljefärg är mycket bra vid målning av fönster och andra utsatta snickerier, eftersom oljan tränger in i och impregnerar träet. Vid invändigt måleri finns flera lämpliga färgtyper, till exempel limfärg, kalkfärg, linoljefärg och tempera. Dessa färgtyper är också arbetsmiljövänliga – limfärg och tempera innehåller inga lösningsmedel alls och linoljefärg kan användas med en mycket liten tillsats av terpentin eller liknande. Alla dessa färger finns att tillgå, även om det inte är dem färghandeln i första hand säljer. Man kan behöva stå på sig. Exempelvis limfärg går också utmärkt att blanda själv, med gott resultat. De olika färgtyperna går också att beställa från mindre tillverkare. Byggnadsvård Nääs, se nedan, kan bistå med aktuella telefonnummer och adresser till tillverkare och handlare. Läs mer i ”Byggnadsmåleri med traditionella färgtyper” från Riksantikvarieämbetet, se boktips nedan.

El, värme och vatten

De flesta hus har i dag el, värme och vatten. Om man har ett hus utan allt detta och planerar att installera det, kan det vara bra att i förväg noga tänka igenom hur ledningar och rör skall dras för att minimera ingreppen och få dragningarna så skonsamma och diskreta som möjligt. Behåll kaminer, kakelugnar och vedspisar – de är en del av husets historia och kan dessutom vara räddningen vid elavbrott. Vatten och avlopp bör installeras så att ledningarna är lätt åtkomliga för inspektion och installation. En läckande ledning kan orsaka mycket stora skador.

Trädgård och uthus

En byggnads omgivning är lika viktig som byggnaden själv. Olika typer av hus har haft olika inramning, från exempelvis slottens enorma trädgårdsanläggningar till en villa i staden eller ett torp på landet. Också det geografiska läget spelar stor roll – förutsättningarna ser olika ut på klippiga skärgårdsöar och i slättbygdernas jordbrukslandskap. Trädgården har utvecklats från att vara en plats för produktion av rotsaker, grönsaker, frukt och bär till att få mer betydelse som plats för rekreation och lek. Byggnadsbeståndet följer denna utveckling, från jordbrukets många uthus via egnahemsvillans bodlänga till dagens garage med förvaring av cyklar, utemöbler, pulkor och liknande. Såväl äldre grönstrukturer som uthus är värda varsamhet, eftersom de har stora värden för förståelsen av äldre tiders hushållning och villkor. Gamla knotiga fruktträd, äldre rabatter och uthus har också stora karaktärsskapande värden, som är svåra att ersätta med nytillverkade byggnader eller unga träd. Se till så att byggnadernas tak är täta. Förfallet går snabbt när fukten väl fått fäste. Det är också bra att regelbundet hålla efter växtligheten runt byggnaden, och att se till att sylen är i gott skick.

Överst: större magasin till vänster, typisk bodlänga från tidigt 1900-tal till höger.

Nederst: Mindre magasin till vänster, smedja till höger. Båda har skiffertak.

Boktips med mera

Byggnadsvård Nääs

Nääs slott

441 38 Floda

Tel: 0302-520 530

Hemsida: www.bvn.nu

Byggnadsvård Nääs startades 1990 och är ett informationscentrum för byggnadsvård som drivs av Regionmuseum Västra Götaland, Västra Götalandsregionen. Till dem kan du vända dig om du har frågor om traditionella metoder och material för vård av gamla och nya hus. På byggnadsvård Nääs finns hantverksregister med duktiga hantverkare, produktregister med byggnadsvårdsmaterial, bibliotek, föreläsningar, byggnadsvårdsutställning och butik. De bedriver rådgivning både per telefon och via e-post.

Det finns en uppsjö av böcker att välja bland för den byggnadsvårds-intresserade. Här är tips på ett litet urval:

"Så renoveras torp och gårdar", av Ove Hidemark m.fl. Mycket bra grundbok för byggnadsvårdsintresserade! Vackra bilder och handfasta tips, bland annat recept på färg.

"Byggnadsvård i praktiken Utvändig renovering", Gudmundsson, Göran och Wennberg, Peter. Del III i en serie om fyra, utgiven av Byggförlaget och Gysinge centrum för byggnadsvård. De övriga delarna handlar om flyttning av gamla hus, värmen i gamla hus samt invändig renovering.

"Hantverket i gamla hus", Byggförlaget i samarbete med Svenska byggnadsvårdsföreningen. Informativa kapitel om olika typer av hantverk, till exempel knuttimring, snickeri, måleri och plåtslageri.

"Byggnadsmåleri med traditionella färgtyper", Riksantikvarieämbetet. Bra genomgång av de traditionella färgtyperna och deras användningsområden. Skriften innehåller även recept och tips på hur man går till väga vid målningen. Den kan beställas från Riksantikvarieämbetet, tel. 08-51 91 80 00 eller www.raa.se

Byggnadsvårdsbidrag

Länsstyrelsen kan i vissa fall lämna bidrag till vård av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. En förutsättning är att byggnaden har ett dokumenterat högt kulturhistoriskt värde och/eller att den ligger i en kulturhistoriskt värdefull miljö. Byggnader som är flyttade kan inte få bidrag. Bidraget ges vanligen inte till normalt underhåll, utan är till för att täcka de antikvariska överkostnaderna - det vill säga mellanskillnaden mellan normalt underhåll och en antikvarisk upprustning. Hus som är byggnadsminnen eller ingår i ett område som är av riksintresse för kulturmiljövården kan få bidrag för upp till 90% av överkostnaderna. Övrig bebyggelse kan få bidrag för upp till 50%. Om det finns särskilda skäl kan Riksantikvarieämbetet medge att större bidrag lämnas.

Material och teknik skall anpassas till det aktuella husets stil och värde. Åtgärderna kan vara av olika slag, till exempel grundförstärkning, varsam upprustning av fasader, stomme och tak eller invändiga konserveringsarbeten. Vid arbetena skall stor hänsyn tas till husets ursprung, karaktär och kulturvärde. Ingreppen skall begränsas så mycket som möjligt. Eventuella nya delar skall ha samma kvalitet, utformning och ytbehandling som originalet, vilket gör att till exempel fabrikslackerad plåt eller tryckimpregnerat trä inte får användas. Arbetet skall också planeras så att traditionella material kan användas. Tag i god tid kontakt med museets antikvarier för att diskutera lämpliga material och tekniska lösningar.

Ansökningsblanketter kan laddas hem från Länsstyrelsens hemsida, www.o.lst.se. Den kan också beställas från museernas kulturmiljöavdelningar eller Länsstyrelsens kulturmiljöenhet.

Regionmuseum Västra Götaland

Box 38

462 21 Vänersborg

Tel.: 0521-26 41 00

Länsstyrelsen Västra Götalands län

Tel.: 60 50 00, riktnummer 031, 0501, 0521

Lagar till skydd för kulturmiljön

Plan- och bygglagen

3 kap. Krav på byggnader m.m.

Byggnader

1 § Byggnader skall placeras och utformas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- eller landskapsbilden och till natur- och kulturvärdena på platsen. Byggnader skall ha en yttre form och färg som är estetiskt tilltalande, lämplig för byggnaderna som sådana och som ger en god helhetsverkan. Lag (1998:805).

10 § Ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att byggnadens karaktärsdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara. Lag (1998:805).

11 § I fråga om byggnadsåtgärder som får vidtas utan byggnadsåtgärdsplan skall 1, 2 och 10 §§ tillämpas i den utsträckning som kan krävas med hänsyn till åtgärdens art och omfattning. Lag (1994:852).

12 § Byggnader, som är särskilt värdefulla från historisk, kultur- historisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär, får inte förvanskas.

13 § Byggnaders yttre skall hållas i vårdat skick. Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär.

Byggnader som avses i 12 § skall underhållas så att deras särart bevaras. Lag (1994:852).

Kulturminneslagen, lag (1988:950) om kulturminnen m. m.

1 kap. Inledande bestämmelser

1 § Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö.

Ansvaret för detta delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter skall visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete skall se till att skador på kulturmiljön såvitt möjligt undviks eller begränsas.

2 kap. Fornminnen

Fasta fornlämningar och fornfynd

1 § Fasta fornlämningar är skyddade enligt denna lag.

Fasta fornlämningar är följande lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna:

1. gravar, gravbyggnader och gravfält samt kyrkogårdar och andra begravningsplatser,

2. resta stenar samt stenar och bergytor med inskrifter, symboler, märken och bilder samt andra ristningar eller målningar,
3. kors och minnesvårdar,
4. samlingsplatser för rättskipning, kult, handel och andra allmänna ändamål,
5. lämningar av bostäder, boplatser och arbetsplatser samt kulturlager som uppkommit vid bruket av sådana bostäder eller platser, liksom lämningar efter arbetsliv och näringsfång,
6. ruiner av borgar, slott, kloster, kyrkobyggnader och försvarsanläggningar samt av andra märkliga byggnader och byggnadsverk,
7. färdvägar och broar, hamnanläggningar, vårdkasar, vägmärken, sjömärken och likartade anläggningar för samfärdsel samt gränsmärken och labyrinter,
8. skeppsvrak, om minst etthundra år kan antas ha gått sedan skeppet blev vrak.

Fasta fornlämningar är också naturbildningar till vilka ålderdomliga bruk, sägner eller märkliga historiska minnen är knutna liksom lämningar efter äldre folklig kult.

2 § Till en fast fornlämning hör ett så stort område på marken eller på sjöbotten som behövs för att bevara fornlämningen och ge den ett tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse. Detta område benämns fornlämningsområde.

Ingrepp i fast fornlämning

10 § Den som avser att uppföra en byggnad eller en anläggning eller genomföra ett annat arbetsföretag bör i god tid ta reda på om någon fast fornlämning kan beröras av företaget och i så fall snarast samråda med länsstyrelsen.

Om en fornlämning påträffas under grävning eller annat arbete, skall arbetet omedelbart avbrytas till den del fornlämningen berörs. Den som leder arbetet skall omedelbart anmäla förhållandet hos länsstyrelsen.

12 § Den som vill rubba, ändra eller ta bort en fast fornlämning skall ansöka om tillstånd hos länsstyrelsen.

3 kap. Byggnadsminnen

1 § En byggnad som är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde eller som ingår i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde får förklaras för byggnadsminne av länsstyrelsen. Bestämmelserna om byggnadsminnen enligt detta kapitel får också tillämpas på park, trädgård eller annan anläggning av kulturhistoriskt värde.

...

Bestämmelserna i detta kapitel gäller inte en byggnad som är fast fornlämning eller kyrkobyggnad enligt denna lag.

Miljöbalken

7 kap. Skydd av områden

Allemansrätt m.m.

Biotopskyddsområde

11 § Mindre mark- eller vattenområden som utgör livsmiljö för hotade djur- eller växtarter eller som annars är särskilt skyddsvärda får av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer förklaras som biotopskyddsområde. Sådana förklaringar får avse enskilda områden eller samtliga områden av ett visst slag inom landet eller del av landet.

Inom biotopskyddsområde får inte bedrivas verksamhet eller vidtas åtgärder som kan skada naturmiljön. Om regeringen förordnar att samtliga områden av visst slag skall vara biotopskyddsområden, får den i samband med beslutet meddela föreskrifter om att dispens kan medges för sådan verksamhet eller sådana åtgärder. Dispens får endast medges om det finns särskilda skäl.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får vidta de åtgärder som behövs för att vårda biotopskyddsområde. Innan det vidtas någon åtgärd skall den som äger eller har särskild rätt till området underrättas särskilt.

Ett beslut om biotopskyddsområde skall gälla omedelbart även om det överklagas.

Kommentar:

Generellt biotopskydd omfattar alléer med lövträd, källor, odlingsrösen, pilevallar, småvatten/våtmarker, stenmurar, åkerholmar och öppna diken. Vid åtgärder som berör biotoper av dessa slag måste dispens sökas från Länsstyrelsen. Ett antal andra biotoper, som brukningsvägar, hamlade träd, hävdträd, ängar och solitärträd omfattas av hänsynsregler, som innebär att de inte får skadas eller tas bort. Om särskilda skäl finnes kan Länsstyrelsen medge undantag från detta.

Källor och litteratur

Tryckta källor

Brodin, Linus. *Holms socken på Dal*. Mellerud 1954.

Ljung, Olof. *Människor och öden i Vänerbygd*. Mellerud 2005.

Mascher, C., red. *Agrarhistorisk landskapsöversikt Västergötland och Dalsland*. Nossebro 2002.

von Schoultz, Gösta. *Dalslandsgårdar*. Nordiska museets handlingar 39, Stockholm 1951.

Svenska gods och gårdar, del 48, Dalsland. Uddevalla 1945.

Västgöta-Dal 1984. En årsbok från stiftelsen Älvsborgs länsmuseum. Uddevalla 1984.

Otryckta källor

Lars Bergström. *Kulturbeskrivning byggnadsinventering, del av sträckan Kuserud-Svecklingebyn, Holms socken, Melleruds kommun*. Älvsborgs länsmuseum 1998.

Johansson, Jan. *Kulturbeskrivning byggnadsinventering Rv 45 – förbifart Mellerud*. Älvsborgs länsmuseum 1995.

Odenbring Widmark, Marie. *Smedjan på Åsnebyn 1:11, dokumentation och åtgärdsförslag*. Älvsborgs länsmuseum 1999.

Regionmuseum Västra Götaland. *Åsnebyn 1:11, vårdplan för byggnaderna*. Underlag för beslut om bildande av kulturresevat. 2004.

Riksantikvarieämbetets byggnadsregister, avdelningen kyrkor, www.raa.se

Antikvarisk kontrollrapport från Regionmuseets arkiv i Vänersborg: Törsbyn 1:43

www.lantmateriet.se : skifteskartor med tillhörande handlingar